

19DE ZITTING. — 7 JANUARIJ.

II. Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

49de ZITTING.

ZITTING VAN ZATURDAG 7 JANUARIJ.

(GEÖPEND TEN 11 URE.)

Ingekomen: bericht van een lid dat verhinderd wordt de zitting bij te wonen. — Voortzetting der beraadslaging over de wets-ontwerpen tot vaststelling der Staatsbegrooting voor 1865; hervatting der beraadslaging over en aanneming van hoofdstuk V. — Aanvang der beraadslaging over het wets-ontwerp tot vaststelling der begrooting van uitgaven voor den aanleg van Staatsspoorwegen, dienst 1865.

Voorzitter de heer **Phillipse**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 33 leden, te weten de heeren:

Viruly, Cremers, Sassen, Hengst, van Aylva van Pallandt, Hartsen, van Vollenhoven, van Heeckeren van Wassenaer, van Sasse van Ysselt, Boreel van Hogelanden, Huydecoper van Maarsseveen, Verschoor, van der Lek de Clercq, van Eysinga, van Rhemen van Rhemenshuizen, van Swinderen, Blankenheym, Bosch van Drakestein, van Nispen van Pannerden, van Andringa de Kempnaer, van Beeck Vollenhoven, van Meeuwen, Tonckens, Fransen van de Putte, de Vos van Steenwijk, Cost Jordens, Smit, Michiels van Kessenich, Messchert van Vollenhoven, Schimmelpenninck van der Oije, Taets van Amerongen en van der Heim van Duyvendijke;

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Buitenlandsche Zaken, van Marine en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de heer Nobel schriftelijk heeft berigt door ongesteldheid verhinderd te zijn de zitting bij te wonen.

Dit berigt wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de voortzetting der beraadslaging over de ONTWERPEN VAN WET TOT VASTSTELLING DER STAATSBEGROOTING VOOR 1865.

De beraadslaging over het WETS-ONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK V DIER STAATSBEGROOTING (*Departement van Binnenlandsche Zaken*) wordt hervat.

De heer **Thorbecke**, Minister van Binnenlandsche Zaken. [*Deze rede zal nader worden medegedeeld.*] I.

De heer **Messchert van Vollenhoven**: Mijnheer de Voorzitter, na de belangrijke rede van den Minister zal ik trachten kort te zijn. De Minister is begonnen met te verklaren, dat mijne rede geen blijken gaf van heuschheid. Die verklaring heeft mij leed gedaan. Ik had mij beijverd om in de meest bezadigde be-woordingen de gronden van verschil, tusschen den Minister en mij bestaande, bloot te leggen. De Minister kan en zal niet verlangd hebben, dat ik het *fortiter in re* aan het *suaviter in modo* zou hebben opgeofferd. Het betreft hier een verschil van overtuiging. Ik heb gemeend, dat het met constitutionele en liberale beginselen strookte, wanneer men somtijds tot bevordering van gemeen overleg zijne overtuiging opofferde. De Minister heeft mij de eer aangedaan zich te verheugen, dat ook ik gehecht was aan constitutionele en liberale beginselen, maar het scheen dat ik op hem den indruk maakte van iemand, die eene wet toepaste waarmede hij niet dagelijks omgaat. Mijnheer de Voorzitter, ik geloof dat al is het in nederiger kring, ook ik tot die toepassing dagelijks word geroepen, en ik durf met de hand op het hart verklaren, dat ik aan die beginselen, zoover mij bewust is, steeds getrouw ben geweest. Ik hoop te toonen, dat ik daaraan steeds getrouw zal blijven.

Wat het tweede punt door mij ter sprake gebracht betreft de zaak van de Kanaalmaatschappij, moet ik tot mijn leedwezen verklaren, dat de inlichtingen mij daaromtrent door den Minister gegeven, mij niet bevredigd hebben. Ik heb in het algemeen niet meer toezigt verlangd op naamlooze vennootschappen. Ik heb alleen dit gezegd, dat wanneer de naamlooze vennootschap is het uitloeijsel van eene concessie, dan meer toezigt van wege de Regering noodig is, en dathet meerdere toezigt ook in de naamlooze vennootschap behoort te worden geregeld. Ik heb vooral dit beweerd, dat de bepalingen van het Wetboek van Koophandel meer in overeenstemming behoorden gebracht te worden met den tegenwoordigen toestand en met de eischen van de industrie; dat wanneer het bekend is, dat zeer vele vennootschappen worden opgericht, waarin niet alleen geld, maar ook arbeid als kapitaal wordt ingebracht, dan het inbrengen van arbeid behoort te worden veroorloofd bij ons Wetboek van Koophandel, en daarin ter voorkoming van na-deelen behoort te worden geregeld, want dat zonder die regeling iets wordt gefingeerd in de statuten, hetgeen niet met de waarheid noch met de voorschriften van het Wetboek van Koophandel overeenkomt.

De Minister heeft op de door mij gedane vraag, of bij de vestiging van de maatschappij of kort daarna, op 28 November 1863, tot uitvoering der bepalingen in de concessie gesteld, was overgegaan, — geantwoord dat van het waarborgkapitaal en evenmin van de benoeming van een Rijkscommissaris sprake kon zijn zoolang de 10 per cent niet waren gefourneerd, omdat de maatschappij geen aanvang neemt vóór dat fournissement. Maar ik vraag: had de Regering niet moeten zorgen dat die maatschappij een aanvang nam? Kon die zaak een jaar lang in de lucht blijven hangen? Kon men zich vergenoegen met af te wachten tot dat de directie der maatschappij het zou goedvinden magtiging te vragen om de storting van 10 per cent uit te schrijven? De maatschappij heeft volgens het denkbeeld der directie wel aanvang genomen. Wij hebben toch in het laatste prospectus gelezen dat de maatschappij heeft gecontracteerd. Nu heb ik gisteren de vrijheid genomen te wijzen op het hooge belang, dat een Rijkscommissaris ware benoemd om op het contracteren met vreemde aannemers het oog te houden, althans daarmede bekend te zijn, en daaromtrent aan de Regering rapport uit te brengen. Ik heb er toen bijgevoegd, dat door die handelwijze aan vele geruchten en onaangenaamheden, die uit de nu gevolgde handelwijze zijn voortgevloeid, de bodem zou zijn ingeslagen en veel zou zijn voorkomen. Het is

II. Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

dus naar mijn inzien niet zoo geheel waar dat de benoeming van dien Rijkscommissaris nutteloos zou zijn geweest.

Het is waar, Mijnheer de Voorzitter, de zaak is tegengewerkt, maar te Amsterdam is die tegenwerking zeer gering geweest. Er was, ja, weifeling waar te nemen, maar is dat zoo geheel te verwonderen? Is in der tijd niet in de andere Kamer gezegd dat het kapitaal in Engeland was gevonden? Heeft dat vele deelnemers niet in onzekerheid gebracht? En is het nu zoo geheel vreemd en onnatuurlijk, dat toen men overtuigd werd dat dit berigt althans voorbarig was, men eenigzins aan het weifelen is geraakt? Maar ik heb er reeds gisteren op gewezen, dat desniettemin eerst het offer van 8 miljoen en daarna dat van 5 miljoen is gevolgd. Ik mag het met trotsch zeggen dat mijne mede-ingezetenen door hunne opofferingen getoond hebben dat zij de zaak, even als ik, met warmte ter harte nemen.

Ten slotte heb ik van den Minister niet ontvangen de zoo zeer gewenschte inlichting, wat het einde der zaak zal zijn, wanneer onverhoopt de noodige waarborgen niet zijn gegeven; noch het antwoord op mijne vraag, of de Minister mij eenigzins den weg zou willen doen kennen, welke te dien opzichte door de Regering zal worden ingeslagen. Ik mag op dat antwoord aandringen, daar de zaak tot zoo veel spanning aanleiding heeft gegeven, nog geeft en naar ik vrees, als de zaak eindeloos onzeker blijft, nog geven zal.

De heer **Thorbecke**, Minister van Binnenlandsche Zaken. [Deze rede zal nader worden medegedeeld.] II.

De zitting wordt voor een kwartieruurs geschorst.

Na heropening der zitting wordt de beraadslaging over hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1865 hervat.

De heer **van Rhemen van Rhemenshuizen**: Daar behoort inderdaad eenige moed toe, Mijnheer de Voorzitter, om nogmaals te redekavelen over een miniatuur kanaal, wanneer men zulke belangrijke beraadslagingen heeft gehoord over een project-kanaal, waarop het oog van geheel Nederland met de levendigste belangstelling gevestigd is.

De Minister is zeer kort geweest in zijne tot mij gerigte repliek, en te regt bij de verscheidenheid van gewichtige onderwerpen die hij te behandelen had. Ik zal ook slechts weinige woorden meer zeggen, maar ik moet enkele punten uit zijne rede releveren.

„De Eerbeeksche beek alleen”, zegt de Minister, „wilt gij tot voeding van het kanaal aanwenden, maar die beek geeft slechts 6000 kub. el water en is dus niet voldoende.”

Dit is zeer juist; op dit oogenblik is die beek niet voldoende; maar zij is, zoo als ik in mijne eerste rede gezegd heb, door ontgraving geheel voldoende te maken. Wanneer men de sprengen van die beek ontgraft in de rigting van den Imbosch en van Rozendaal, dan zal zij genoegzaam water geven, ik zoude bijna durven zeggen, niet alleen om één kanaal, maar zelfs om twee kanalen te voeden. En die ontgraving behoeft betrekkelijk weinig te kosten.

De Waterstaat spreekt, zoo als de Minister zeide, van 16 000 kub. el water, in het etmaal benodigd. Ik geloof dat die berekening zeer zal tegenvallen, en die misrekening zoude, geloof ik, te wijten zijn aan hen, die de sluis te Dieren hebben ontworpen. Er was ook toen, Mijnheer de Voorzitter, een eenvoudig papierfabrikant, die den raad gaf, om aan die sluis slechts twee schutkammers te maken en daarenboven eene sluis in de nabijheid van Soeren of hooger te bouwen; maar dat denkbeeld is niet gevolgd. Men heeft thans te Dieren drie schutkammers, zoodat de bodem van het kanaal niet in de wel, maar veel hooger, in het gulle zand van de Dierensche hoogten ligt, en wanneer nu het kanaal eenmaal gevuld zal moeten worden, zal het water als in eene spons loopen, of men zal de boorden van het kanaal met klei moeten bestrijken en nieuwe kosten maken.

Ik haal dit aan om een nieuw bewijs te geven op welke wijze het werk ontworpen en uitgevoerd wordt.

Ik heb den Minister in mijne eerste rede tevens doen opmerken dat de zoogenaamde Kaijersbeek of de rijkssprengen, die het thans bestaande kanaal van Apeldoorn naar Hattum alimenteren, ook kunnen gebruikt worden. De Eerbeeksche beek alleen zou, geloof ik, op een voldoende wijze kunnen worden uitgebreid; maar, wil men, die rijkssprengen kunnen ook benuttigd worden.

Een punt van belang is de twijfel, die bij den Minister thans schijnt te bestaan omtrent het eigendomsregt van de molens op de Eerbeeksche beek. Ik moet bekennen dat ik nu dien twijfel voor de eerste maal hoor opperen. Zoo het eigendomsregt op dat water niet aan de beide, door mij bedoelde eigenaren van molens, onder

het kanaal gelegen, toekomt, dan moet ik vragen, of al de bezitters van molens, die boven het kanaal gelegen zijn, ook een regt van eigendom daarop hebben.

Dit regt is niet twijfelachtig. De eenige twijfel bestaat over de bevoegdheid tot afleiding van het water tot alimentatie van de vijvers van het Huis Voorstonden; door eene schikking, zoo als ik vroeger zeide, met den eigenaar van dat landgoed ware een einde aan die toch altijd quaestieuse zaak te maken.

Ik heb dan ook met leedwezen vernomen dat de zaak thans in handen der advocaten gesteld is, en wanneer nu het kanaal bevaarbaar zal zijn, durf ik voor mij niet meer te voorspellen!

Het tweede punt, dat ik ter sprake bragt, was mijn oude thema: het armwezen. Ik heb de gevolgen van de wet misschien met al te levendige kleuren geschilderd: het was de uitdrukking van mijne overtuiging, de uiting van hetgeen er, als ik over die wet spreek of denk, in mij omgaat; dagelijks zie ik er de ellendige en rampzalige werking van. De Minister heeft gezegd, dat hij met aanvragen om wetten overladen wordt, en verzekerd dat hij doen zal wat hij kan. Maar ik had ook gevraagd, of de Minister, bij al de wetten, die van hem verlangd worden, niet moest erkennen, dat deze wet althans eene van die is, welke in de eerste plaats herziening behoeven; en indien de Minister zich, gelijk hij te regt doet, de groote leverancier van wetten noemt, zal hij — heb ik gezegd — dan toch in de eerste plaats wel die willen leveren, waaraan het meest behoefte bestaat. Ik zal thans echter bij het ver gevorderde uur daarover niet verder uitweiden.

De heer **van Nispen van Pannerden**: Nadat ik gisteren de benoeming van een onderwijzer te Haarlemmerliede had ter sprake gebracht, zult gij ligtelijk begrijpen, dat ik hetgeen door den Minister is gezegd, niet onbeantwoord mag laten.

De Minister is begonnen met te zeggen: „Hier is het juist de kerkelijke belijdenis die in het spel was. Men verlangde bij de benoeming op de kerkelijke belijdenis te letten. Dit zou strijdig zijn met de Grondwet.”

Het heeft mij verwonderd dat de Minister dit punt op den voorgrond geplaatst heeft. Ik had het gisteren slechts even aangeroerd, omdat de Minister door in de andere Kamer te zeggen: „men wenschte een katholijk onderwijzer”, daarop gedoeld had. Maar zoo de Minister dat punt nu op den voorgrond plaatst, had ik dan gisteren wel onregt te zeggen: *hinc illae lacrymae*? Zoo de Minister daaraan zoo veel gewicht hecht, dat dit bij zijne beantwoording op den voorgrond wordt geplaatst, dan herhaal ik het: dáár is de oorzaak van het besluit. Ik wil nu constateren dat de Minister afkeurt dat daar, waar bijna of volkomen gelijke bekwaamheden zijn en $\frac{7}{8}$ van de kinderen tot ééne kerkelijke belijdenis behoren, de raad bij voorkeur iemand van diezelfde kerkelijke belijdenis benoemt. Het kan voor de minderheid, waartoe ik behoor, zijn nut hebben, dat geconstateerd worde dat dit de denkbeelden van den Minister zijn.

Dat ik geheel met den Minister van gevoelen verschil zal uit hetgeen ik gisteren de eer had voor te dragen gebleken zijn. Ik heb gezegd, dat niet altijd de bekwaamste ook op elke plaats de geschikteste was. Ik volhard daarbij en zal er niets verder van zeggen.

De Minister heeft gezegd dat ik niet schijn gelet te hebben op de tweeërlei voordragt, want dat er eene voordragt was, welke den 17den Mei nader door burgemeester en wethouders was opge maakt. Ik heb gisteren gezegd: „Ik kan het noch tegenspreken noch bevestigen. Ik heb die voordragt niet in de stukken gevonden.” Maar zoo ik nu aan die voordragt geen gewicht heb gehecht, schijnt de Minister er evenmin gewicht aan gehecht te hebben, want in het Koninklijk besluit is er van die voordragt geen sprake. De vernietiging is alleen daarop gegrond, dat burgemeester en wethouders een anderen persoon hadden voorgedragen dan die onder het zetal der meest bekwamen door den schoolopziener waren gesteld, terwijl van die tweede voordragt en van het voorbijgaan daarvan in het Koninklijk besluit geen melding wordt gemaakt. Ware dit een grond van vernietiging geweest, er zou melding van zijn gemaakt in het besluit.

Nu zegt de Minister dat ik de quaestie verplaatst heb. Dit is zoo niet, want ik heb de zaak voorgedragen zoo als zij was.

De Minister zegt dat ik de beteekenis van het vergelijkend examen geheel voorbij zie. Ik geloof echter dat juist de Minister dit doet. Het ligt volstrekt niet in de woorden of in den geest der wet dat het vergelijkend examen regelgevend zal zijn voor de voordragt of de benoeming der onderwijzers.

De Minister zegt: de regelen van de beoordeeling der resultaten van het vergelijkend examen moeten vooraf worden vastgesteld. Maar hoe kan dit? De schoolopziener neemt het examen af, hij regelt de punten, hij brengt ze op de lijst, hij stelt de lijst vast. Dit was ook hier het geval, en zoo nu het gemeentebestuur

II. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

van Haarlemmerliede zich aan die lijst moest houden, dan zou het toch in de regtmatische vrijheid, om hem dien het nuttig en noodig acht tot onderwijzer te benoemen, belemmerd worden.

Maar nu art. 22 der wet. Gisteren herinnerde ik u hetgeen de toenmalige Minister bij de behandeling dier wet in deze Kamer zeide. Nu moet ik nog herinneren hetgeen tot dit gezegde aanleiding gaf. In de zitting van 12 Augustus 1857 deed ik den toenmaligen Minister de volgende vraag: Ik zal nu slechts even herinneren het reeds gisteren voorgelezen antwoord van den Minister. De Minister zeide: »In overleg met den schoolopziener kan niet beteekenen met toestemming van den schoolopziener; in overleg, naar het gewone spraakgebruik, heeft alleen de beteekenis van raadpleging, van voorlichting.» Wat blijkt nu hieruit? Dat hetgeen ik destijds voorzien heb, waarheid is geworden, en dat de verklaring van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken den tegenwoordigen Minister niet bindt; maar het blijkt er ook uit, dat de tegenwoordige Minister aan de wet een uitleg geeft, dien de ontwerper van die wet er niet aan toekende.

De heer **Thorbecke**, Minister van Binnenlandsche Zaken. [Deze rede zal nader worden medegedeeld.] III.

De heer **van der Lek de Clercq**: Mijnheer de Voorzitter, ik zal mij veroorloven slechts weinige oogenblikken te spreken, daar ik begrijp dat de zaak der calamiteuse polders reeds genoegzaam is toegelicht. Naar aanleiding van hetgeen de Minister heeft gezegd, zal ik kortelijk antwoorden.

Met genoegen merk ik op dat de Minister geenszins betwijfelt de noodzakelijkheid, om subsidien aan die polders toe te kennen, noch de billijkheid daarvan uit het oog te verliezen. Zijne Excellentie deelt echter niet in het denkbeeld van de sprekers uit Zeeland, om de calamiteuse polders te beschouwen als Rijkswerken, want, zegt Zijne Excellentie, het régime van die polders rust op het provinciaal reglement van 1841, neêrgelegd in het decreet van 1811, hetwelk is gemaakt op voordragt van een Zeeuw — ik voeg er bij: van een grooten Zeeuw, den heer Schorer. Mijnheer de Voorzitter, ik behoef niet te zeggen welke moeite er geweest is voor den heer Schorer, om dat decreet nog zoo gunstig te maken en van het Fransche gouvernement datgene te verwerven wat er nog ten voordeele der calamiteuse polders in opgenomen is. Verder, zegt de Minister, is dat decreet veranderd in het aangehaald reglement van 1841, en dit is niets anders dan eene slechte vertaling van het decreet. Ik heb daarop op dit oogenblik geen ander antwoord te geven, dan dat men in Zeeland altijd gemeend heeft van dat decreet niet te mogen afwijken, omdat men de calamiteuse polders beschouwd heeft in verband te staan met rijkswerken en met het Rijksbestuur, en dus niet mogt overgaan om een reglement te maken dat veel voordeliger was en afweek van het Fransche decreet.

De Minister vindt het ook goed, dat de calamiteuse polders zich vrij verklaren, en er eenige zijn die dat reeds gedaan hebben; Zijne Excellentie wenschte dat allen zich vrijverklaarden. In het laatste kan ik ook treden; ik wensch dat ook; maar dat is nu het geval niet en zal vooreerst niet gebeuren; ik kan niet instemmen met den Minister wanneer Zijne Excellentie meent dat de vrijverklaring van die enkele polders behoort goedgekeurd te worden; want die vrijverklaring kan zeer nadeelig zijn voor die polders, wier toestand niet zoo gunstig is. De Minister grondt zoo het schijnt dat denkbeeld op de omstandigheid, dat in 1763 het subsidieren niet plaats had aan de gezamenlijke calamiteuse polders, maar alleen aan de zoodanige afzonderlijk, die het noodig hadden. Wat in 1763 gebeurd is weet ik niet, maar wel wat verder geschied is, namelijk dat de calamiteuse polders beschouwd werden, ofschoon niet gelegen naast elkander, eene groep uit te maken, zoodat de werken die daaraan moesten worden gemaakt op het budget zijn gebragt onder ééne rubriek of post. Dat die polders hebben uitgemaakt ééne groep, in den door mij bedoelden zin, geloof ik te mogen afleiden ook uit de omstandigheid, dat op dit oogenblik nog een fonds bestaat voortspruitende uit de calamiteuse polders in Zeeland, alzoo niet van dezen of genen calamiteusen polder, maar van al die polders te zamen.

Eindelijk heeft de Minister de goedheid gehad, om de beide sprekers uit Zeeland te verzoeken, hunne kennis en hunnen invloed te bezigen om de zaak der calamiteuse polders te regelen. Wat mij betreft, ik heb een verzoek aan Zijne Excellentie te rigten dat van meer gewigt is voor die polders; ik wensch dat de Minister zijn veelvermogens en welwillenden invloed zal gelieven te bezigen in hun belang.

De heer **Thorbecke**, Minister van Binnenlandsche Zaken. [Deze rede zal nader worden medegedeeld.] IV.

De heer **Hartsen**. [Deze rede zal nader worden medegedeeld.]

De heer **Thorbecke**, Minister van Binnenlandsche Zaken. [Deze rede zal nader worden medegedeeld.] V.

De heer **Fransen van de Putte**: Ik zal noch den Minister noch de Vergadering vermoeijen door terug te komen op de gisteren behandelde punten en de heden daarop door den Minister gegeven antwoorden met betrekking tot de calamiteuse polders. Ik zal mij eenvoudig de opmerking veroorloven, dat inderdaad het Fransche reglement van 1811 nooit is nageleefd overeenkomstig het daarin gelegde beginsel. De hoofzaak daarvan, het finantieel voorschrift over de calamiteuse polders, is ook nooit tot klaarheid gekomen. Te regt zegt de Regering in hare Memorie van Beantwoording op dit hoofdstuk:

» Met 1 Januarij 1842, toen de nieuwe instructie voor de Algemeene Rekenkamer in werking trad, behoefde dit fonds wettelijke regeling of opheffing.

» Op het laatste was men meer dan eens bedacht; het Departement van Financien schijnt echter op vele bezwaren te stuiten, vooral doordien de boekhouding van het fonds in vroegere jaren niet met nauwkeurigheid schijnt gevoerd te zijn.

Het schijnt dat dit fonds eigenlijk nooit is daargesteld zoo als het in wezenlijkheid volgens de Fransche wet ingerigt had moeten zijn. Het blijkt ook, dat in 1842, bij de zamenstelling van het reglement, de bepalingen der Fransche wet niet zijn overgenomen, welke, bij hare ongelukkige instelling van arrondissementen, voorschreef dat die arrondissementen elkander moesten onderhouden. Dat is door het reglement niet gedaan, dan alleen voor wat het subsidie der achterliggende polders betrof.

De Minister zal toegeven, dat eene regeling onmisbaar is. In 1852 of 1853 is een reglement ontworpen, hetwelk de Staten niet hebben aangenomen, hoofdzakelijk omdat de commissie, die het opgesteld had, was uitgegaan van het denkbeeld, dat, vóór dat het tot stand kwam, eene regeling met de Regering moest plaats hebben, want dat zij niet in het reglement kon schrijven dat het Rijk subsidie moest verleen. Het is gebleken dat de commissie juist geoordeeld had, want het laatselijk van de Staten afkomstige reglement bevat zulk eene bepaling, en is juist daarom door de Regering afgewezen. De Minister is nu zoo goed te zeggen: » De heeren gelieven hunnen invloed te gebruiken om de zaak tot stand te brengen.» Maar de Minister vergunne mij, dewijl zamenstemming noodig is voor de toepassing van het slot mijner eerste rede, te eindigen met een beeld, ontleend aan dat van een te sluiten huwelijk, en de provincie Zeeland daarbij voor te stellen als eene geëngageerde en den Minister als den vriend die tot de juffer mag komen. Ik heb het regt niet het hoogste woord daarbij te voeren, maar ik roep zijne welwillendheid en goedhartigheid in, om de dame te gemoet te komen.

De heer **Thorbecke**, Minister van Binnenlandsche Zaken. [Deze rede zal nader worden medegedeeld.] VI.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wets-ontwerp tot vaststelling van hoofdstuk V der Staatsbegroting voor het jaar 1865 (Departement van Binnenlandsche Zaken), aan de stemming onderworpen, wordt met 29 tegen 4 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren: Viruly, Cremers, Sassen, Hengst, van Aylva van Pallandt, Hartsen, van Vollenhoven, van Heeckeren van Wassenaar, van Sasse van Ysselt, Boreel van Hogelanden, Huidecoper van Maarsseveen, Verschoor, van der Lek de Clercq, van Eysinga, van Rhemen van Rhemenshuizen, van Swinderen, Blankenheym, Bosch van Drakestein, van Nispen van Pannerden, van Andringa de Kempnaer, van Beeck Vollenhoven, van Meeuwen, Tonckens, Fransen van de Putte, de Vos van Steenwijk, Cost Jordens, Smit, Michiels van Kessenich en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: Messchert van Vollenhoven, Schimmelpenninck van der Oije, Taets van Amerongen en van der Heim van Duyvendijke.

Aan de orde is de beraadslaging over het WETS-ONTWERP TOT VASTSTELLING DER BEGROTING VAN UITGAVEN VOOR DEN AANLEG VAN STAATSPORWEGEN, DIENST 1865.

De beraadslaging wordt geopend.

II. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

De heer van Swinderen: Mijnheer de Voorzitter, nadat dit wets-ontwerp in de sectie is onderzocht, is eene bijzonderheid te mijner kennis gekomen, welke mij van belang voorkomt in deze Vergadering bij deze gelegenheid ter sprake te brengen. Het geldt toch hetgeen den 8sten der vorige maand in de *Chambre des Représentants* te Brussel is voorgevallen. Daar is toen eene discussie gevoerd over de belangen van de rivier de Schelde en wel bepaaldelijk met het oog daarop, dat die belangen zeer benadeeld en zeer sterk bedreigd werden door de werken, welke het Nederlandsche Gouvernement ter uitvoering van de wet op de Staatsspoorwegen of gedaan had of het voornemen had te doen verrigten, de afdamming namelijk van het verdrinken land van Zuidbeveland en de aanhechting van Zuidbeveland aan Noordbrabant, alsmede de afdamming of overbrugging van het verloopen gat aan het Sloe. De sprekers, die de zaak releveerden, drongen ernstig bij de Belgische regering op voorziening aan. De Belgische ministers van openbare werken en van buitenlandsche zaken stelden de sprekers omtrent hunne bezwaren gerust, en die geruststelling juist geeft mij aanleiding er hier over te spreken. Het is mij toch voorgekomen, dat die geruststelling te veel en te weinig bevat. Ik zal met het laatste aanvangen.

Het komt mij voor dat wanneer men er de aandacht op wil vestigen, dat door het dwingen van het Scheldewater om zich bij Bath niet te verdeelen, het noodwendig gevolg daarvan zal moeten zijn, dat het van boven afkomend water alleen langs eenen weg naar beneden stroomt en dat dit strekken zal en moet tot het goed in stand houden niet alleen, maar tot wezenlijke verbetering van de rivier meer benedenwaarts, wat de diepte betreft.

Bij de beschouwingen over de bezwaren omtrent de groote en kleine scheepvaart had men, dunkt mij, er kunnen bijvoegen, dat, ingevolge het bij de spoorwegwet bepaalde, het voornemen bestaat en reeds gedeeltelijk is uitgevoerd, om in het belang van de groote en kleine scheepvaart dwars door het eiland Zuidbeveland een ruim, diep, *tolvrij* kanaal te doen graven. Naar mijne meening is het niet twijfelachtig, dat de scheepvaart hierdoor niet alleen niet zal worden benadeeld, maar aanmerkelijk gebaat.

Wanneer ik nu van het te weinig overga tot het te veel, dan moet ik mededeelen, dat onder eene der redenen van geruststelling door den Belgischen minister van openbare werken gegeven, was deze: *bedenk wel*, België staat niet weerloos tegenover Nederland, want België moet jaarlijks f 400 000 rente aan Nederland betalen. Ik heb mij afgevraagd hoe bij mogelijkheid te pas kan komen dit als argument van geruststelling aan te voeren. De minister van openbare werken voegde er evenwel bij, dat die zaak op diplomatiek gebied was gebracht. Deze bijzonderheid brengt er mij toe aan onze Regering te vragen om, in zoover dit met het staatsbelang is overeen te brengen, ons ten opzichte van die zaak inlichting te willen geven en hare inzichten omtrent deze geheele aangelegenheid te willen mededeelen.

De heer Taets van Amerongen: Mijne Heeren, bij het behandelen van het ontwerp van wet omtrent de begroting van uitgaven voor den aanleg van spoorwegen zij het mij vergund een woord in het midden te brengen omtrent den bouw van de brug te Kuilenburg, over het verzwaren der dijken.

In de andere Kamer is over dat punt reeds in het breede gesproken door den geachten afgevaardigde uit Amersfoort; het zoude dus overbodig zijn, om de Vergadering daar noodeloos voor op te houden; de antwoorden van den heer Minister van Binnenlandsche Zaken hebben wij kunnen lezen, doch dat neemt niet weg, ik van mijne zijde ook niet te veel kan aandringen op maatregelen van voorzorg, die door de Regering kunnen genomen worden met het verzwaren en verbeteren der dijken, boven die brug gelegen. Het moge wat te veel bezorgdheid en welligt wat te voorbarig van mij zijn, doch geen mensch is in staat te zeggen wat de brug zal uitwerken bij eenen zwaren ijsgang, dat hangt van de omstandigheden af, die niet te berekenen zijn: men kan dus geene te groote voorzorgmaatregelen nemen, om de schromelijkste onheilen te voorkomen. Ik dring dus zeer bij de Regering aan, om het noodige in het werk te stellen om de dijken, boven de spoorwegbrug gelegen, in eenen staat te doen brengen, die goede en geruste waarborgen geeft.

Ik zeg met nadruk, dat de kosten alleen door het Rijk zullen moeten gedragen worden, te meer daar de Minister dit heeft toegezegd in zijn antwoord op het verslag der Kamer, de dato 20 December 1862, omtrent de *onteigeningswet van perceelen ten behoeve van den spoorweg van Utrecht naar Kuilenburg tusschen den Noorder- en den Zuider-Lekdijk*. Men kan toch niet vergen, dat dijkbesturen belast worden met kosten, die uit 's Rijks werken voortspruiten en die zulke groote uitgaven zullen vorderen.

Het zal mij aangenaam zijn, van den Minister de verzekering te mogen ontvangen, dat hieraan gevolg zal worden gegeven.

De heer van Rhemen van Rhemenshuizen: Mijnheer de Voorzitter, ik lees in § 3 van ons verslag: »Onderscheidene leden wilden aan de Regering aanbevelen om vooral ook toe te zien, dat er bij den aanleg van de spoorwegbanen geene onnutte of overbodige uitgaven gedaan worden, gelijk daarvan enkele voorbeelden op sommige lijnen bij te brengen zijn.» Ik behoor tot die onderscheidene leden.

Daar de Minister in zijn antwoord verzocht heeft op feiten te wijzen, zoo zal ik de vrijheid nemen Zijne Excellentie enkele daadzaken mede te deelen. Zij zullen alleen betreffen de lijn Arnhem—Zutphen. Feiten ten opzichte van andere lijnen zijn mij ook wel medegedeeld, maar ik kan daarover niet met eenige kennis van zaken spreken.

Ik stel op den voorgrond dat bij spoorwegwerken soliditeit een eerste vereischte is, maar ik geloof niet dat de Minister te groote weelde zal verlangen.

Wanneer ik nu op de lijn Arnhem—Zutphen alleen de oplettendheid kan vestigen, dan moet ik den Minister toch herinneren dat hij gesproken heeft van typen. Indien het type, dat daar is aangenomen, van weelde getuigt, en wanneer diezelfde weelde op andere plaatsen te vinden is, dan zullen de uitgaven voor den aanleg der spoorwegen aanzienlijk en op minder noodzakelijke wijze worden vermeerderd. Ik zal eenige cijfers noemen, die mij door twee medegedongen hebbende aannemers verstrekt zijn. Volgens die cijfers zouden de kleine stationsgebouwen te Brummen, Velp en Rheden elk f 10 000 kosten, de enkele wachterswoningen bij den spoorweg 2 à f 3000 en de dubbele f 4000. Als ik nu daarbij nog naga, dat die stationsgebouwen zeker binnen het jaar te klein zullen zijn en dus vergroot moeten worden, dan ware het toch beter geweest ze nu op een meer eenvoudigen, doch ruimer voet aan te leggen, en alzoo voor hetzelfde geld duurzaam het doel te bereiken. In de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer heeft de Minister gezegd dat er geen bezwaar bestaat om die inrigtingen later, als daartoe de behoefte zich doet gevoelen, te vergrooten; ik geloof echter dat op die wijze de kosten onnoodig en aanzienlijk vermeerderd worden.

Slechts een voorbeeld van de weelde bij den bouw der stationsgebouwen aangebragt. Even als de meeste andere gebouwen zijn ze — zoo als men dat noemt — naar de veer gevoegd; en nu heeft mij een deskundige gezegd dat een man tot het voegen van zoodanig klein stationsgebouw 7 maanden noodig heeft, terwijl de gewone wijze slechts 2 maanden vordert en bovendien sterker is. Ik weet niet of deze *donnés* juist zijn, doch ze zijn van vrij bevoegde beoordeelaars. Zijn ze goed, dan mag men hierin toch wel eenige weelde zien en den Minister daarop attent maken.

De duikers zijn verdeeld in drie kategorien, met 1, met 2 en met 3 monden. De kosten zijn mij opgegeven approximatief op f 1900, f 3000 en f f 3800, terwijl 80 000, 125 000 of 170 000 steenen gebruikt worden. Nu ligt achter het dorp Brummen een duiker met één mond, waaraan alzoo zijn gebruikt 80 000 steenen, en ik durf verklaren dat, volgens de verzekering van al de ingezetenen die in de nabijheid wonen, geen 80 emmers water in het jaar door dien duiker loopen; het is een droog slootje. Er ligt tusschen Brummen en Zutphen een duiker, met twee monden, waaraan dus 125 000 steenen gebruikt en f 3000 ten koste gelegd zijn, die geheel had kunnen worden gemist door eene niet belangrijke verlegging van de waterleiding. Aan de grens van mijn eigen erf ligt een duiker met drie monden, dus van 170 000 steenen, kostende f 3800; door dat landgoed loopt eene kleine beek, en om die door te laten heeft men dien duiker gelegd. Waarlijk, een belangrijk gedeelte van den IJssel kon er doorstroomen.

De huisjes, waarop bij ons staat: »Voor Heeren en Dames», in Duitschland eigenaardiger: »Für Männer und Frauen», zijn paviljoentjes, geschikt om in de de schoonste villa's bij Arnhem geplaatst te worden.

Ben ik wel onderrigt, dan had men op de door mij besproken lijn eene halve ton en meer kunnen besparen, en ik herhaal, zoo dit de type is, waarnaar op alle lijnen gewerkt wordt — welligt zullen eenige mijner ambtgenooten daaromtrent inlichtingen kunnen geven, — dan moet ik den Minister aanraden aan de ambtenaren met het oppertoezicht belast te zeggen: *surtout pas trop de zèle*, wat fraaiheid en sierlijkheid betreft. Den uitstekende eerstaanzenden ingenieur maak ik daarvan geen verwijt; wanneer ik de geschiktheid en kunde had om waterstaatsambtenaar te zijn, het zoude ook mijn lust zijn mede sierlijk voor het oog te bouwen; maar de contrôle, die de Minister bij den provincialen waterstaat wenscht in te voeren, zoude hier ook niet geheel nutteloos zijn, om die al te groote zucht tot weelde eenigermate te temperen.

Over de hellingen durf ik nauwelijks iets zeggen, nu een allerkundigst ambtenaar van den waterstaat mij daaromtrent op welwillende wijze heeft ingelicht.

19DE ZITTING. — 7 JANUARIJ.

II. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

In het verslag van de Tweede Kamer zegt de Minister: „Hoe het toelaten van hellingen of kromten in den weg tot bespoediging zou kunnen leiden, is niet duidelijk.”

Ik geef dat grootendeels toe, maar hoe meer men hellingen vermijdt, hoe meer graafwerken en dus hoe meer tijd er noodig is. Maar wat meer zegt, om hellingen te vermijden, heeft men op sommige plaatsen moeten onteigenen tot eene breedte van 60 ellen, grachten gegraven, hoogere dijken gemaakt en daardoor ook voor de onteigening belangrijke kosten.

Ik durf daarop nu niet te veel aandringen, omdat de bedoelde ambtenaar mij verzekerd heeft dat die hellingen op de kosten van exploitatie een zoo beslissenden invloed hebben, dat op eene helling van 1—200 eene dubbele trekkracht noodig is. Maar in het buitenland schijnt men er toch anders over te denken; tusschen Emmerik en Keulen bijv., waar het terrein geschikt is om hellingen te vermijden, heeft men, meen ik, daarvan oneindig minder gebruik gemaakt dan hier te lande en daardoor kosten bij den aanleg bespaard.

In de Tweede Kamer, Mijnheer de Voorzitter, heeft de Minister verklaard dat er geen klagen meer over de vertraagde betalingen inkomen. Ik moet den Minister dan toch herinneren een onlangs aan Zijne Excellentie ingediend adres van een landbouwer uit Brummen, die nu bijna 3 jaren naar betaling wacht, aan de gemeente Brummen zelve, die nog steeds een klein bedrag van f 69 als schadeloosstelling voor de vruchten van een voor den spoorweg onteigend stuk gronds te gemoet ziet.

Ik zou meerdere feiten kunnen bijbrengen tot ondersteuning van mijn herhaald verzoek dat die betalingen spoediger mogen geschieden.

Ten slotte veroorloof ik mij te vragen, wanneer de spoorweg Arnhem-Utrecht zal worden geopend. Eerst zou dit in Januarij geschieden; later spraken de nieuwsbladen van Februarij, nu reeds van Maart. Hoe meer het tijdstip nadert, hoe sterker het ongeduld klimt. Ik zou gaarne vernemen, of de aansluiting met den Rhijnspoorweg geregeld is. Ik geef den Minister gaarne de verzekering, dat, al laat hij ons spoedig gezamenlijk op een spoorweg rijden, ik daaruit niet, gelijk een geestig lid der Tweede Kamer, zal afleiden dat hij is een voorstander der conciliante politiek.

De heer van Aylva van Pallandt: Toen ik het wetsontwerp dat thans behandeld wordt onderzocht en beoordeeld had, ontstond een gevoel van teleurstelling, en eene gedeeltelijke afkeuring. Teleurstelling, opgewekt, omdat ik er niet op vond uitgetrokken een post, dien ik gewenscht had er op te vinden, een post voor dijksverhooging; gedeeltelijke afkeuring, daar er eene uitgaaf in was voorgesteld welke ik vermeende dat bij het onderwerp Staatsspoorwegen niet behoorde.

Dat het wenschelijke van zoodanige verhooging vroeger meer dan eens betoogd is, behoeft ik aan de leden dezer Kamer niet te herinneren. Toen er sprake was van het verlenen van concessie voor den aanleg van spoorwegen werd gezegd, dat die dijksverhooging voor rekening van den concessionaris zou zijn, en toen de wet op de Staatsspoorwegen in behandeling was, is ons op onze vraag aan de Regering ten antwoord gegeven, dat, wanneer de noodzakelijkheid bleek van zoodanige verhooging, die van rijkswege en op rijkskosten geschieden zou.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft dan ook de hoop doen ontstaan dat werkelijk die verhooging zou plaats hebben. Wij hebben met erkentelijkheid opgemerkt, dat de Minister, niettegenstaande de ambtenaren van den waterstaat het verhoogen en verzwaren ten eenen male noodeloos achtten, toch heeft goedgevonden commissien te benoemen, voorgezeten door een lid van Gedeputeerde Staten en vergaderende in tegenwoordigheid van den hoofdingenieur van den waterstaat en van de dijksbesturen, die belang bij de zaak hadden. Het schijnt dat de rapporten van die commissien aan den Minister hem er niet toe hebben kunnen leiden om bij deze gelegenheid een post voor de dijksverhooging op deze begrooting te brengen.

Ik geloof, niettegenstaande de verklaring van de deskundigen, dat zoodanige verhooging toch zeer noodzakelijk is. Ik herinner mij vóór twee jaren aan een hoogst kundig hoofdamtenaar van den waterstaat de vraag gesteld te hebben: „of hij er voor zou durven instaan, dat eene brug geen aanleiding zou kunnen geven tot ijsverstopping?” Hij verklaarde daarop: „ik zal mij daar wel voor wachten, want de ondervinding heeft geleerd, dat de minste belemmering in eene rivier aanleiding kan geven tot opstopping van ijs.”

Nu heeft de Minister te kennen gegeven dat het betoog van diegenen, die het verhoogen van den dijk voorstaan, hierop nederkomt: „men verlangt de verhooging van den dijk in het belang van het werk van den overlaat te Heerewaarden.” Als de

Minister daarbij gewezen heeft op hetgeen was uitgedrukt in het adres van den Tielerswaard van de Tweede Kamer, waarvan de leden dezer Kamer afdrukken hebben gekregen, moet ik de vrijheid nemen te zeggen, dat wij niet bepaald hebben gewezen op de gewone werking van dien overlaat, maar vooral op het niet werken, wanneer verzameling van ijs de werking belet. Daarvoor hebben wij bepaaldelijk eene verhooging van de dijken gevraagd. Het is meermalen gebeurd, dat de werking van dien overlaat geheel geneutraliseerd werd door zware verzamelingen van ijs. Ik geloof dus dat, als men het adres met aandacht leest, men zal gewaar worden, dat wij meer zien op buitengewone omstandigheden dan op de gewone werking van den overlaat.

Ik zal van die dijksverhooging niet meer spreken, te minder omdat de Minister, toen sommige leden in de Tweede Kamer die zaak ter sprake hadden gebracht, woorden van troost en bemoeiding gesproken heeft. Hij heeft gezegd, dat hij ten aanzien van deze dijksbesturen met dezelfde welwillendheid zal te werk gaan, als geschied is ten aanzien van den Noorder- en Zuider-Lekdijk. Onder deze dijksbesturen geloof ik dan dat het bestuur, waartoe ik de eer heb te behoren, natuurlijk ook te rangschikken is, en ik heb geene reden om van den Minister anders te verwachten. Onze hoop is dus nog niet geheel verdwenen, en daarom zal ik over die dijksverhooging niet meer spreken, maar de zaak met bescheidenheid in de aandacht van den Minister aanbevelen.

Mijn tweede punt was eene gedeeltelijke afkeuring en betrof den post die voor de verlegging der dijken is uitgetrokken. Degeenen, die met mij tot het bestuur behooren, hebben niet kunnen begrijpen hoe men de verlegging der dijken en de verruiming der rivier kon brengen op deze begrooting, want men meende dat het volstrekt niet in verband te brengen was met het belang van den spoorweg of de brug. Een lid der Tweede Kamer, die ook in dit gevoelen deelde, zeide daaromtrent:

„Er zal persing tusschen de pijlers plaats hebben, die uitschuring kan veroorzaken, en deze zal het gevolg hebben dat het water grind, zand of andere specie medevoert, die het laat vallen waar de stroom minder sterk wordt; hoe meer nu de stroom beneden de brug in kracht afneemt, zooveel te sneller zal de rivier de door haar meegevoerde specie laten vallen. Eene verruiming beneden de brug zou dus wel eens niet zoo wenschelijk of nuttig kunnen zijn.” Ik geloof ook, dat wanneer het gelukt het ijs, dat vóór de brug komt, te verbrokkelen en het dus door die brug heen te voeren, zoodat het beneden op de rivier komt die verbreed is en waar dus minder stroom bestaat, dat wij daar dan eene oppervlakte ijs zullen krijgen, die met gevaar dreigt wanneer er op nieuw vorst invalt en er benedenwaarts belemmeringen zijn.

Ik moet nog een punt releveren. De Minister heeft in de Tweede Kamer gezegd: „Nog eene overweging voor de Kamer om de Regering niet te binden is deze: dat indien de verlegging van de dijken noodzakelijk is voor de riviervverbetering en toch moet geschieden, wij zoo dwaas niet zullen zijn om nu de dijken te verhoogen en ze later te verleggen. Dus de zaak moet overwogen worden.” Dit ziet, geloof ik, bepaald op den dijk die bij de brug tegenover Bommel ligt. Ik moet den Minister doen opmerken dat van die brug tot het punt waar de dijksverlegging geprojecteerd is, een kwartier uurs afstand is, zoodat ten opzichte van dien verhoogden dijk later nooit eene verlegging zou kunnen plaats hebben. Ik heb gemeend dit in het midden te moeten brengen, omdat die aanhaling mij niet zeer juist voorkomt.

Wat ik omtrent die dijksverlegging gezegd heb, die ik niet in verband kan beschouwen met deze begrooting, zal er mij ook toe brengen om aan deze wet mijne stem te onthouden.

De heer Viruly: Ongesteldheid, Mijnheer de Voorzitter, heeft mij verhinderd de algemeene beraadslaging over deze begrooting bij te wonen. Volgens de nieuwsbladen zou de Minister van Binnenlandsche Zaken in die zitting onder andere gezegd hebben: er is concessie gevraagd tot het leggen van een spoorweg 's Gravenhage-Gouda. Wanneer nu een spoorweg direct van 's Hage naar Utrecht gelegd wordt, zal men dan de genoemde concessie nog verlangen? Ik meen hierop, Mijnheer de Voorzitter, toestemmend te kunnen antwoorden. De verbinding van de residentie met het Europeesche spoorwegnet is zóó belangrijk, dat meer dan een lijn tot dit doel met succés concurreren kan. 's Gravenhage met zijne 80 000 inwoners, de residentie van Z. M. den Koning en van het Vorstelijk Huis, de zetel der Hooge Regering, de plaats van uitspanning bij uitnemendheid, de badplaats Scheveningen, geven daartoe ruimschoots aanleiding. In de Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over dit wetsontwerp heb ik drie lijnen opgeteekend gezien, die zich deze verbinding voorstellen. De eerste is die van de heeren Swaan en van Heyningen, die aan hunne aanvraag verbinden het maken van havenwerken te Sche-

II. *Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865.* (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

veningen en een spoorweg willen leggen van Scheveningen, 's Hage, Utrecht, Deventer en Almelo; een grootsch plan voorzeker, dat ik hoop dat eenmaal tot stand zal komen. Ik vrees echter dat, zoo er geen andere concessie dan deze wordt verleend, de residentie nog lang op hare aansluiting aan den Rhijnspoorweg zal moeten wachten. Die vrees vloeit voort vooreerst uit de belangrijkheid van het werk en den geruimen tijd die de voltooiing daarvan zal vereischen; en ten tweede uit de moeilijkheid om het aanzienlijk kapitaal voor dergelijken grooten aanleg te vinden, hetgeen vooral in den tegenwoordigen tijd, geloof ik, niet zoo gemakkelijk zal gaan.

De tweede aanvraag is die van de Rhijnspoorwegmaatschappij. Uit de discussie in den anderen tak van wetgeving is gebleken dat, daar die maatschappij hare aanvraag niet van de noodige plannen vergezeld heeft doen gaan, zij vooreerst niet voor beschikking vatbaar is.

De derde aanvraag is van de heeren Schretlen en Maxwils en beoogt een spoorweg van Scheveningen en 's Gravenhage op Gouda. Die zaak zal, mijns inziens, wel in staat van wijzen zijn, want, bedrieg ik mij niet, dan dagteekent de aanvraag reeds van November 1859.

Ik zal de geschiedenis van deze concessie niet ophalen. Ik zal alleen herinneren, dat zij eenmaal op het punt stond om verleend te worden. Het was onder het Ministerie van den heer van Tets. Men was het omtrent de voorwaarden eens geworden; alleen de onderteekening van den Minister ontbrak. Deze had inmiddels om politieke redenen zijn ontslag aan Zijne Majesteit den Koning aangevraagd en wilde in dien stand van zaken geen onderwerpen van belang meer afdoen. Had nu destijds geene verandering van Kabinet plaats gehad, dan zou de spoorweg reeds meer dan een jaar bereden zijn geworden. Sedert den tijd der aanvraag zijn vijf jaren verlopen, nog verkeerden wij in denzelfden toestand en nog heeft de gewenschte verbinding geen plaats. Om spoedig daaruit te geraken en de aansluiting te verkrijgen, komt het mij voor, dat niets eenvoudiger is dan alsnog de concessie aan de heeren Schretlen en Maxwils te verleenen. De lijn, die zij zich voorstellen te leggen, is niet geschikt om op zich zelve te worden geëxploiteerd. Ik stel mij dan ook voor, dat wanneer zij de concessie verkregen, zij wederom het voormalige contract met de Rhijnspoorwegmaatschappij zouden trachten in het leven te roepen. Geschiedt dit, dan is eene goede exploitatie verzekerd en het noodige kapitaal gevonden.

Ik hoop dat de heer Minister in mijne denkbeelden zal deelen, ten minste dat hij de goedheid zal willen hebben die concessie nogmaals in naauwgezette overweging te nemen en indien er geene overwegende redenen daartegen bestaan, Zijne Excellentie dan de concessie zal willen verleenen. Ik stel mij voor, dat mijn voorstel in goede aarde zal vallen, want, vergis ik mij niet, dan was de Minister, en, naar ik hoop, is hij ook nu nog een ijverig voorstander van de spoorweglijn, die ik op het oog heb.

De heer **Tonckens**: Ik wensch een oogenblik het woord te voeren, ten einde eene vraag aan de Regering te rigten betreffende een onderwerp, dat met dit wets-ontwerp in verband staat, doch waarvan geen gewag is gemaakt in het Verslag der Commissie van Rapporteurs van deze Kamer. De geachte spreker uit Zuidholland heeft zoo even eene aanvraag om concessie behandeld. Ik wil echter de vraag niet zoo zeer specialiseren, als die geachte spreker heeft gedaan. Ik wensch te vernemen, welke op dit oogenblik de stand der bestaande concessien in het algemeen is. Die vraag is behandeld in het Voorloopig Verslag over dit wets-ontwerp van de Tweede Kamer, waarin in § 5 gelezen wordt:

„Bij de behandeling der Staatsbegroting voor 1864 heeft de Minister eene opgave medegedeeld van de destijds bij de Regering ingekomen aanvragen om concessie van spoorweglijnen. Gaarne zou men die opgave zien aangevuld met hetgeen sedert op dit gebied heeft plaats gehad, onder bijvoeging van het tijdstip der aanvraag en zoo mogelijk ook van bijzonderheden, waaruit op te maken valt, of aan de ontworpen plannen gevolg zal worden gegeven.”

De Regering heeft aan dat verzoek voldaan en in § 5 van de Memorie van Beantwoording een tal aanvragen om concessien medegedeeld en den stand daarvan, ter voldoening van het tweede gedeelte van de vraag, uiteengezet, en eenige verleende concessien opgegeven, die in dezelfde paragraaf zijn vermeld.

Nu wensch ik gaarne van de Regering te vernemen, of sedert den 4den November 1864, zijnde de datum der genoemde Memorie van Beantwoording, bij deze lijst van concessien ook andere concessien zijn bijgekomen en verleend, en zoo ja, welke die zijn, ten einde tot en met heden dienaangaande geheel op de hoogte te kunnen zijn.

De heer **Cremers**: Ik veroorloof mij een kort woord te zeggen over art. 14. De daar bedoelde weg eindigt aan de Hannoversche grenzen. Ik voorkom de aanmerking, die de Minister van Binnenlandsche Zaken anders zoude maken. De wet brengt onze spoorweglijn niet verder dan tot de grenzen, en zij kan niet verder gaan omdat wij wel den aanleg van spoorwegen in ons eigen land, maar niet in den vreemde kunnen decreteren. Maar daarvan is nu ook het gevolg, dat vooreerst eene verbinding tusschen onze Staatsspoorwegen en de spoorwegen in het buitenland daar niet tot stand zal worden gebracht, want Hannover, de Minister heeft het ons medegedeeld, is thans niet gezind den weg tusschen de Hannoversche Westbaan en onze grenzen te leggen.

Twee vragen zouden nu hier kunnen worden gedaan.

In de eerste plaats. Heeft niet de Hannoversche regering reeds twee jaren geleden, en misschien langer, pogingen aangewend om zich omtrent eene aansluiting met onze Regering te verstaan; pogingen die door onze Regering zijn ontdoken of afgeslagen? Ik geloof dat die vraag bevestigend zal moeten beantwoord worden.

Ten tweede. Indien men zich toen met Hannover over de aansluiting verstaan had, zou men dan toen Hannover niet gunstiger gestemd gevonden hebben dan nu? Op deze vraag zal men natuurlijk slechts bij gissing kunnen antwoorden. Evenwel ik zou, in tegenstelling met hetgeen door den Minister in de Tweede Kamer is gezegd, ook deze vraag eerder bevestigend willen beantwoorden. Men kan toch niet veronderstellen dat de Hannoversche regering toen herhaalde pogingen zou hebben gedaan wanneer zij toen, zoo als thans, voornemens was ons aan de grenzen af te wachten en daar afgezonderd te laten staan. Dit punt is nu niet van praktisch nut: het behoort tot de geschiedenis, maar toch kan het misschien eene les voor de toekomst zijn.

Nu evenwel komt onze staatsbaan niet in verbinding met de buitenlandsche spoorwegen, terwijl die verbinding van het grootste belang is voor de veeteelt en den landbouw van Friesland, van Groningen, maar bovenal voor de haven van Harlingen. Hannover wil de verbinding niet daarstellen; van staatswege geloof ik niet dat die spoorweg daar zal kunnen en misschien zal worden gelegd, daar hij den Staat in een verkeerde aanraking zou brengen met het buitenland; er blijft dus niets over dan een geconcedeerde weg. Die weg is hoogstens 3 à 4 uren lang en sluit aan de eene zijde aan onze staatsbaan en aan de andere zijde aan de Hannoversche Westbaan, doch hier niet dan door een brug, die boven Leer minder kostbaar dan daarbeneden zal zijn, doch altijd wel een miljoen zal kosten. Met dit kostbaar werk zal de aanleg van dien weg de krachten eener particuliere maatschappij verre te boven gaan.

De Regering heeft er op gewezen dat Hannover de zaak eenmaal beter zal inzien, dat die Staat zal willen medewerken, en niet meer bevreesd zal zijn voor de concurrentie aan hare Westbaan aangedaan. Het is mogelijk, maar dat zal lang kunnen duren. De verbinding over Hamburg is voorgespiegeld als de meest aanstaande. Ik acht dien weg nog even ver af als vroeger, als twaalf jaar geleden, toen hij ook als aanstaande werd voorgespiegeld. Inmiddels zijn wij tot de grenzen genaderd en kunnen wij niet verder. Nu wenschte ik te vragen, of, zoo die verbinding door eene particuliere maatschappij wordt ondernomen, deze niet kan worden ondersteund door subsidie van staatswege.

Ik erken dat het belang van twee provincien op zich zelf is lokaal; toch maakt het een deel uit van het algemeen belang. Ook is dit laatste bij de verbinding onmiddellijk betrokken.

De Minister heeft te kennen gegeven dat hij het voornemen heeft de haven te Harlingen ter wille van den spoorweg te verbeteren; welnu, die haven zal den grootsten toevoer moeten krijgen door de verbinding.

Ten tweede. Als het Rijk voor de verbinding een belangrijk subsidie geeft, zal ook het Rijk worden schadeloos gesteld door de meerdere productiviteit van zijne staatsbaan, verkregen door den toevoer van over de grenzen tot Harlingen. Op dien grond meen ik dus in het belang van het Rijk zelf subsidie te mogen aanbevelen.

Ik geloof niet dat de bedoelde maatschappij weldra zal tot stand komen, hetgeen ook niet noodig schijnt. In de Memorie van Antwoord op het Vde hoofdstuk heeft de Minister gesproken van den grooten vooruitgang en de snelle ontwikkeling van de spoorwegen. Dat de vooruitgang groot is spreek ik niet tegen; doch aan de snelheid wordt in onze streken nog al getwijfeld. Ik maak daarvan geen verwijt aan deze Regering; de wet, waarover ik niet heb gestedemd, vordert dat op acht verschillende punten te gelijk worde aangevangen, en juist dit belemmert de snelheid onder elk Bewind. Doch het getuigt toch te weinig van snelheid, als eene onteigeningswet en de uitbesteding voor deze streken in 1863 tot stand komt, en de onteigeningsprocedure zelve eerst in Ja-

II. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

nuarij 1865 te Leeuwarden wordt aangebragt. Er is dus nog tijd. Maar het is wenschelijk dat men bij tijds kennis drage van de voornemens der Regering, en wete of er subsidie zal worden gegeven aan eene maatschappij welke zich voorstelt om den Staatspoorweg te verbinden met de Hannoversche Westbaan onder Eems. Het zal mij aangenaam zijn het gevoelen van den Minister te vernemen.

De heer **Huydecoper van Maarsveen**: Ofschoon reeds door twee leden, de geachte afgevaardigden uit Gelderland en uit Utrecht, is gesproken over verhooging en versterking van de dijken nabij de spoorwegbruggen, wensch ik toch nog een enkel woord over die aangelegenheid te zeggen. Ik vind daartoe aanleiding, in de eerste plaats in het hooge belang der zaak; en ten andere in hetgeen daarover is gesproken in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Bij de behandeling van dit wets-ontwerp in die Kamer is de afgevaardigde uit Amersfoort, de heer van Asch van Wijck, naar aanleiding van eene zinsnede in de Memorie van Antwoord op het verslag van die Kamer, opgekomen tegen een daarin voorkomend verwijt, gerigt tegen de dijksbesturen, ter zake van vertraging in het leveren van begrotingen voor het verhoogen der dijken. Bij die gelegenheid is door dien afgevaardigde tevens zeer aangedrongen bij de Regering, om toch spoedig over te gaan tot de daarstelling van die belangrijke werken. In eene volgende zitting is daarop door den Minister van Binnenlandsche Zaken uitvoerig geantwoord en te kennen gegeven, dat het de schuld der dijksbesturen was, door het te laat indienen der begrotingen, dat die werken niet zijn daargesteld, als ook dat de begrooting te hoog was. Wat dit laatste punt betreft, wil ik gaarne bekenen dat die begrooting, tot welker opmaking ik niet heb medegewerkt, mij ook zeer hoog voorkwam. Doch nu doet zich hier eene vraag op, die naar mijne meening niet is beantwoord, namelijk deze: is die begrooting te hoog met het oog op de werken die men voorstelt, dan wel met het oog op de bijdrage, die de Regering daarvoor wil geven? Ik voor mij geloof, dat dit laatste het geval is. Het is mij toch bekend, dat die begrooting zeer naauwgezet en met kennis van zaken is opgemaakt; ook moet men daarbij niet uit het oog verliezen, dat hier een groot verschil van cijfers bestaat, afhankelijk van de vraag, of men al dan niet gebruik kan maken van het regt van aardhaling. Nog moet ik hierbij voegen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken in zijn antwoord aan den afgevaardigde uit Amersfoort, niet zoo zeer als een verwijt, maar toch afkeurend, heeft te kennen gegeven, dat het dijksbestuur bij deze gelegenheid getracht had den dijk te verbeteren, en van de ruime kas van den Staat gebruik te maken, ten einde te verkrijgen wat het welligt anders nimmer zoude kunnen verkrijgen. Ik geloof dat dit niet juist is.

Tot opheldering van hetgeen ik zeg kan strekken, dat verscheiden jaren vóór dat er quaestie was van den spoorweg of van de brug, het dijksbestuur een plan heeft doen opmaken, waarbij bepaald werd, welke gedeelten van den dijk zouden worden verhoogd en verzwaaard en welke niet, en dat toen juist voor het gedeelte, boven de spoorwegbrug gelegen, in gewone omstandigheden, geen verbetering of verzwaring noodig werd geoordeeld.

Nu verkeer ik in twijfel omtrent de bedoeling der Regering met betrekking tot deze aangelegenheid, en deel ik in de bezwaren van mijn geachten mede-afgevaardigde uit Utrecht. Wel heeft de Regering aan het dijksbestuur eene begrooting verlangd en deze daarna aan de beoordeeling van den hoofdingenieur onderworpen; wel verklaarde de Minister in de Tweede Kamer, sprekende van de Waaldijken, dat Zijne Excellentie genegen is de verhooging en de verzwaring van die dijken nogmaals in overweging te nemen, en ik weet dus niet of ook de Lekdijken daaronder begrepen zijn, — maar ik lees ook in het antwoord aan deze Kamer:

»De ondervinding van de laatste jaren heeft het oordeel van deskundigen gevestigd, dat, bij behoorlijke doorstromingswijdte, eene brug, op een geschikt punt eener rivier aangelegd, geene opstuwing van water zal veroorzaken, en dat uit dien hoofde verhooging der dijken boven de brug niet noodig is.»

Ik vrees derhalve, dat de Regering van haar oorspronkelijk voornemen is teruggekomen, en ik meen dat de zaak zoo uitnemend gewigtig is, dat ik den heer Minister met den meesten aandrang moet verzoeken bij zijn voornemen te volharden. Ik geloof, dat al verklaren de ambtenaren van den waterstaat, op wetenschappelijke gronden, dat eene verhooging en verzwaring der dijken ten gevolge van het daarstellen dier werken in de rivier minder noodzakelijk te achten is, het toch wenschelijk zal blijven, dat de Regering niet afwijke van haar vroeger denkbeeld, omdat deze zaak nog nieuw en de ondervinding daarvan gering is. Ik ben het dus met den Minister eens, dat het beter zou zijn ten deze te veel dan te weinig te doen, en voeg er bij, dat ik het

ook zeer in het belang zou rekenen van de Regering dat stelsel te volgen; want zoo er iets mogt gebeuren, dan zou dat, zoo als de Minister zelf heeft gezegd, worden geweten aan de brug, maar ik voeg er bij, ook aan de Regering. Het zou mij aangenaam zijn eene verzekering te mogen ontvangen omtrent dit punt, dat ik ten ernstigste aan de overweging der Regering aanbeveel.

Er is nog eene andere zaak, waaromtrent ik eene vraag tot den heer Minister wensch te rigten. Mij is gezegd dat de spoorweg tusschen Kuilenburg en Bommel niet wordt daargesteld met behoorlijken waarborg voor de stad Kuilenburg, dat, bij een onverhoopte doorbraak van den dijk boven die stad, het water spoedig zal kunnen afloopen. Ik kan geen gronden voor dit beweren aanvoeren, dat ik alleen ter sprake breng, zoo als het mij is medegedeeld, om er zoo mogelijk eenige inlichting over te ontvangen.

De heer **van Andringa de Kempener**: Eenige weinige punten bij de behandeling van dit wets-ontwerp.

In de eerste plaats wijs ik op de kosten, in art. 11 uitgetrokken voor de brug bij Zalt-Bommel. Ik betwijfel, of het aanzienlijk bedrag van bijna een miljoen wel op deze begrooting voor den aanleg van spoorwegen behoort te worden uitgetrokken. Ik geloof met meer anderen, dat het hier geldt eene verbetering (welke ik niet beoordeel) van de rivier, en dat zoodanige kolossale verwijding, als hier zal worden aangebragt, niet op deze begrooting maar op het Vde hoofdstuk te huis behoort.

In de tweede plaats wensch ik te verklaren dat ik met genoegen op de begrooting heb gezien, dat er te gemoet wordt gekomen aan de bezwaren, die te Harlingen bestaan, ten gevolge van het ondoelmatige emplacement van het stationsgebouw, en de noodzakelijkheid is gebleken om eene behoorlijke gemeenschap tusschen dat gebouw en de haven daar te stellen. Ik herhaal, het doet mij genoegen dat daarvoor eenige gelden op deze begrooting zijn aangevraagd, maar ik ben overtuigd, dat wanneer dat gebouw gesteld ware daar waar het had behooren te zijn, men deze kosten en moeite had kunnen besparen.

In de derde plaats wensch ik te spreken over den spoorweg van Leeuwarden naar Groningen. Gelijk reeds door den heer Cremers is aangetoond, werd die spoorweg twee jaren geleden aanbesteed. Bij die besteding is bepaald, dat de gebouwen den 1sten October 1864 moesten gereed zijn. Daaraan is voldaan; maar de weg zal eerst den 1sten December van dit jaar gereed behoeven te wezen. Hoe is het mogelijk, dat men twee jaren tijd geeft om een spoorweg te leggen waarbij geene belangrijke kunstwerken voorkomen en waarvoor zeer vele materialen aanwezig zijn? Waarschijnlijk is die tijd zoo ruim gesteld, omdat men nog niet in het bezit van al de gronden was; doch ik geloof dat de wijze, die de Regering volgt om deze te bekomen, veel te wenschens overlaat. Eerst in 1865 zullen de processen aanhangig gemaakt worden en het kan dus nog zeer lang duren eer de Regering in het bezit daarvan zal geraken, wanneer althans geene inschikkelijkheid wordt betoond. Het doet mij leed dat men dien weg is opgegaan, terwijl het toch bekend is dat al de benodigde gronden voor den weg tusschen Harlingen en Leeuwarden in een ongelofelijk korten tijd verkregen zijn. Het krijgt nu den schijn als of men in Friesland den weg naar Groningen tegenwerkt; doch die blaam is onverdiend, de bewijzen zijn daar, dat de bezitters der eigendommen alle mogelijke welwillendheid en inschikkelijkheid betoonden; de schuld is geheel aan de zijde van de Regering, die den goeden weg niet insloeg en dit, volgens mijne ondervinding, nog niet doet.

Mijn laatste punt betreft den weg van Winschoten en de aansluiting aan de Hannoversche grenzen, die hier reeds sedert twee of drie jaren besproken is. De Minister heeft, misschien om goede redenen, gemeend, dat het thans vroeg genoeg was; maar ik vrees dat wij er nu niet zeer gunstig af zullen komen en men ons als het ware de wet zal voorschrijven. De Regering had vroeger met die van Hannover in overleg moeten treden. Zoolang dit niet geschied is, acht ik het besteden van aanzienlijke sommen voor den weg van Winschoten doelloos, want men zal er niet veel aan hebben of die weg al tot aan de grenzen loopt, indien hij verder niet bij het Hannoversche spoorwegnet aansluit. Het zou mij aangenaam zijn te vernemen, of ik daaromtrent welligt in dwaling verkeer. Wij in de noordelijke gewesten stellen hoogen prijs op het tot stand komen van den weg van Groningen naar Hannover, niet enkel naar de grenzen, maar in verband met de spoorwegen aldaar, en dit is van overwegend belang en voor die streken en voor de provincie Groningen. Ik behoef er slechts op te wijzen, dat bij de kortstondige vorst die dezen winter geheerscht heeft, onze aanzienlijke koopsteden afgesloten waren van de havens in Engeland,

II. *Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)*

terwijl Harlingen ongestoord daarmede in betrekking bleef.

Ik zal mijne stem aan deze wet geven, want spoorwegen zijn eene nationale begeerte en wat nu niet gebruikt wordt blijft in kas. Ik voor mij geloof niet dat de 21 millioen, hier aangevraagd, gebruikt kunnen worden; een gedeelte daarvan zal vrijvallen en eene opvolgende begroting aanvullen.

De Voorzitter: Ik stel thans voor de beraadslagingen wegens het ver gevorderde uur te verdagen tot Maandag ochtend ten elf ure.

De heer van Sasse van Ysselt: De verklaring der Regering bij den aanvang onzer werkzaamheden, dat, na 1°. Januarij, elke dag vertraging voor haar eene grootere belemmering in de dienst aanbrengt, geeft mij aanleiding om voor te stellen onze beraadslagingen heden avond voort te zetten.

De heer Thorbecke, Minister van Binnenlandsche Zaken. [*Deze rede zal nader worden medegedeeld*] VII.

De heer van Sasse van Ysselt: Daar de Minister van Binnenlandsche Zaken verhinderd is, stel ik voor den Minister van Marine te vragen, of hij bereid zou zijn heden avond hier te verschijnen, ten einde alsdan de begroting van zijn departement te behandelen.

De heer van Nispen van Pannerden: De Minister heeft gezegd: ik ben bereid op dit oogenblik te spreken, zou het nu niet wenschelijk zijn voort te gaan, ten einde, zoo mogelijk, deze wet nog af te doen?

De heer Huyssen van Kattendijke, Minister van Marine: Op de vraag, door den heer van Sasse van Ysselt gedaan, moet ik zeggen, dat het aan mij en aan den Minister van Oorlog aan-

genaam zou zijn zoo heden avond de beraadslaging over de hoofdstukken Marine en Oorlog kon worden gevoerd. Ik geloof, dat de aanneming van die hoofdstukken zoo spoedig mogelijk wenschelijk is.

De Voorzitter: Daar er verschil van gevoelen bestaat, zal ik het door mij gedane voorstel aan de stemming onderwerpen. Wordt dit voorstel verworpen, dan kunnen andere voorstellen gedaan worden. Ik heb voorgesteld de werkzaamheden thans te staken en die aanstaanden Maandag ten 11 ure voort te zetten.

Dit voorstel in stemming gebracht, wordt met 18 tegen 13 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren: van Swinderen, van Andringa de Kempnaer, van der Heim van Duyvendijke, van Meeuwen, Fransen van de Putte, de Vos van Steenwijk, Cost Jordens, Michiels van Kessenich, Cremers, van Aylva van Pallandt, Messchert van Vollenhoven, van Vollenhoven, Bosch van Drakestein, van Heeckeren van Wassenaer, Boreel van Hogelanden, Schimmelpenninck van der Oije, Huydecoper van Maarsseveen, en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren: van Rhemen van Rhemenshuizen, Taets van Amerongen, Blankenheym, van Nispen van Pannerden, Tonckens, Smit, Viruly, Sassen, Hengst, van Sasse van Ysselt, Verschoor, van der Lek de Clercq en van Eysinga.

Bij deze stemming waren afwezig de heeren: van Beeck Vollenhoven en Hartsen.

Ten gevolge van dit besluit wordt de zitting verdaagd tot Maandag den 9den dezer, ten 11 ure.

Daarna wordt de Vergadering gescheiden.

19DE ZITTING. — 7 JANUARIJ.

II. *Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865.* (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

(SUPPLEMENTBLAD.)

REDEVOERING, *uitgesproken door den heer*
Hartsen, in de zitting van den 7den Januarij 1865.

[Zie bladz. 137.]

Een enkel woord over de doorgraving van Holland op zijn smalst.

De Minister heeft gezegd dat de zaak is tegengewerkt. Ik ontken dit, maar er is in Amsterdam teleurstelling geweest, en ik vraag aan een ieder, of daarvoor geene aanleiding heeft bestaan.

De Minister heeft gezegd dat men zich heeft laten medeslepen door sympathie of antipathie voor personen, maar ik vraag, of in eene zaak als deze behalve sympathie of antipathie niet *nog een ander gevoelen* ter sprake komt.

Intusschen heeft de Minister mij verplicht door de mededeeling omtrent het fournissement.

Ik bemerk dat nu de eerste voorwaarde zal zijn, dat de maatschappij behoorlijk zal moeten gevestigd zijn op een volteekend kapitaal vóór dat het verlof tot het uitschrijven der eerste storting zal worden gegeven. Ik heb tevens met leedwezen gehoord dat er geen mogelijkheid bestaat om de concessie in te trekken, uit hoofde de Koninklijke bewilliging is verleend op de gewijzigde statuten. Indien dus het geval zich voordoet dat niet volstaan is aan de voorwaarden, vereischt om de storting te kunnen toestaan, zal men zich in den noodlottigen toestand bevinden dat

men noch voor-, noch achteruit zal kunnen gaan, waarvan het gevolg kan zijn, dat de belangrijke bijdrage van 3 millioen van de stad Amsterdam voor de zaak kan verloren gaan, alvorens er een stap verder is gedaan; dan zal de toestand daardoor zeer bedenkelijk geworden zijn.

Die eventualiteit had kunnen en moeten worden voorkomen, en zoude voorkomen zijn geweest, als de Regering een Rijkscommissaris had benoemd, volgens art. 23 van de concessie, dat zegt: » Een door den Koning te benoemen Rijkscommissaris heeft het regt zoowel de vergaderingen van het bestuur der vennootschap als van de aandeelhouders bij te wonen en er eene raadgevende stem uit te brengen.»

Wanneer te zijner tijd zulk een Rijkscommissaris ware benoemd geworden, dan zou aan de Regering gebleken zijn wat van algemeene bekendheid was en wat waarschijnlijk van invloed zou zijn geweest op de goedkeuring van de statuten der vennootschap.

In het prospectus van 18 November, waarop 5 millioen zijn genegotieerd, wordt gezegd, dat de aannemers aanzienlijke waarborgen hadden gesteld. *Aanzienlijke waarborgen*: ik zal na al het gebeurde er niets meer van zeggen. Maar in dat prospectus werd ook gezegd, dat de aannemers zich hadden verbonden om aandeelen tot een maximum van 10 millioen gulden *in betaling te nemen*. Het was dus bij de directie *in confesso*, dat de aannemers die tien millioen in betaling zouden nemen, dat wil zeggen dat zij *niet* storten zouden op die aandeelen, zoo als op de meeting is herhaald.

Indien er nu een Rijkscommissaris ware geweest en de Regering door hem dit feit hadde geweten, dan geloof ik dat men niet zou gekomen zijn in de facheuse positie, waarin men nu is.

19de ZITTING. — 7 JANUARIJ.

II. Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

(SUPPLEMENTBLAD.)

REDEVOERINGEN, uitgesproken door den heer
Thorbecke, Minister van Binnenlandsche Zaken,
in de zitting van den 7den Januarij 1865.

[Zie bladz. 135.] I.

Mijnheer de President, voor afwisseling is gezorgd, en welligt mag ik, wegens de groote verscheidenheid der te behandelen onderwerpen, mij vleijen, het geduld der Vergadering in spanning te kunnen houden.

Er zijn eenige algemeene beginselen ter sprake gebragt, die ik in de eerste plaats zal opnemen. Dan het verlangen naar herziening der armenwet. Vervolgens de regeling van den waterstaat. Daarna de publieke werken. Hierover zal ik eerst, in verband met de algemeene beraadslaging over de begrooting, een enkel woord zeggen in het algemeen, waartoe ik reeds mijn voornemen te kennen gaf op eene aanmerking van den heer Schimmelpenninck van der Oije, en dan zal ik de onderscheidene werken, die men aangehaald heeft, nagaan. Ten laatste de vraag omtrent Haarlemmerliede.

Eenige algemeene beginselen.

Twee zijn er aangeroerd door den geachten afgevaardigde uit Gelderland, den heer van Pallandt.

„Blijft men niet, na hoofdstuk V te hebben aangenomen, vrij om aan de begrooting voor den aanleg der Staatsspoorwegen zijne stem te weigeren?” Wanneer mij die vraag gedaan wierd, dan zou ik antwoorden: ja, men blijft vrij. Ten onregte heeft de geachte spreker eene andere meening afgeleid uit hetgeen door mij in de andere Kamer is gezegd. Waarop kwam het toen aan? Op twee amendementen met betrekking tot zekere som in de spoorwegbegrooting uitgetrokken; volgens het eene amendement zou die som worden verlaagd, volgens het ander verhoogd; dit gaf mij gelegenheid aandachtig te maken op de anomalie die zou ontstaan, wanneer men een post verhoogde of verminderde nadat de geheele som reeds bij hoofdstuk V was toegestaan.

Dezelfde geachte spreker bragt nog een ander beginsel op het tapijt, bij gelegenheid van de militaire inundatiesluis aan het Spoel. Hij zeide: het district Kuilenburg heeft bij die sluis geen belang, en zouden wij nu bijdragen om de schade te keeren, die het gevolg van de sluis kan zijn? Mijnheer de President, wat is hiervan?

De algemeene regel is, dat de ingezetenen zich dergelijke gevolgen, als waarover hier geklaagd wordt, van een publiek werk moeten getroosten. Doch ik beperk den regel, en vraag: is het nadeel onvermijdelijk? Uit het onderzoek, tot dusver gedaan van wege den Waterstaat, zou ik opmaken, dat de wijze, waarop de sluis gebouwd is, geen schuld heeft. Indien het werk daarentegen de schade, die men ondervindt, niet behoeft aan te brengen, dan kan er reden zijn om van Staatswege te voorzien. En dit wil ik, nadat de geachte spreker de zaak heeft aangeraakt, als eene open vraag beschouwen, nader te onderzoeken.

Quarantainewet. Uit de rede van den afgevaardigde uit de hoofdstad, den heer Messchert van Vollenhoven, die naar mij voorkwam juist niet door heuschheid uitmuntte, heb ik evenwel met genoegen ontwaard, dat hij de constitutionele en liberale beginselen tot een maatstaf maakt van beoordeeling.

Maar was de toepassing juist?

De geachte afgevaardigde hield het mij ten goede, volgens mijn advies was zijne toepassing van de constitutionele en liberale beginselen gelijk aan die welke iemand maakt van eene wet, waarmede hij niet dagelijks omgaat.

Hoe toch? Het zou overeenkomstig wezen met de liberale en constitutionele beginselen, dat een Minister, op het verlangen der Vertegenwoordiging, een ontwerp voordroeg tegen zijne overtuiging? Volgens mijn advies een erg misverstand, dat ik reeds in de Tweede Kamer heb aangetoond met woorden, die ik nu niet uit het *Bijblad* zal voorlezen, maar in het *Bijblad* van heden nog eens zal laten drukken.

„Ik nam de vrijheid te zeggen dat zij, die gelooven dat de Regering niet helder ziet en dat zij een systeem van quarantaine-maatregelen zou moeten instellen, haren dank zullen verwerven wanneer zij een voorstel daaromtrent doen. Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Delft: „gij moogt de taak der Regering niet

overbrengen op de Vertegenwoordiging.” De geachte spreker neme het mij niet euvel, maar de taak der Regering is te handelen naar hare overtuiging en naar hetgeen zij oordeelt verplicht te zijn; maar de Regering ziet nog niet in dat zij verplicht is een systeem van quarantaine-maatregelen in te stellen. De Regering ziet niet in dat quarantaine-maatregelen het daarmede beoogde doel zullen doen bereiken. Niemand mag, zoolang dat inzicht of dat gebrek aan inzicht duurt, van de Regering eischen dat zij maatregelen van quarantaine voorstelle, die dan zonder eenigen twijfel — zoo als de voorlaatste spreker te regt aanmerkte — op de wet gegrond zouden moeten zijn.

„Men vraagt aan de Regering meer dan men aan eenige Regering of aan eenig individu mag vragen. Eerst moet duidelijk aan de Regering blijken, zoowel dat er behoefte bestaat aan quarantainemaatregelen, als dat ze niet doelloos zijn, en dat is haar niet gebleken.”

Het armwezen. De geachte afgevaardigde uit Gelderland, de heer van Rhemen, heeft op nieuw, en nu wel wat sterk, gedrongen tot eene spoedige herziening. Uit het *Bijblad* heeft hij eenige woorden voorgelezen, die ik in de Tweede Kamer zou gesproken hebben.

Hetgeen hij voorlas scheen mij, naar mijne gewone wijze van uitdrukking, eenigzins vreemd. Ik heb de stenographische optekening mijner redevoeringen over hoofdstuk V en de begrooting der Staatsspoorwegen niet kunnen nazien. Ik onderstel dat daarin een of ander uitgelaten of slecht verstaan is. En ik wil niet behaald zijn dan op hetgeen ik zelf gecontroleerd heb.

Intusschen kan de Minister van Binnenlandsche Zaken de groote leverancier van wetten genoemd zijn.

Ware nu daaruit, dat het leveren van zooveel wetten van den Minister gevegd wordt, niet eene reden door den geachten afgevaardigde af te leiden om met groote bescheidenheid nieuwe wetten te vragen?

Een ander spreker, het geachte lid uit Friesland, de heer de Kempenaer, vraagt eene wet tot regeling van den Waterstaat. Wanneer ik nu binnen het half uur, bij al de ontwerpen die bij de Staten-Generaal liggen, gedrongen worde om twee wetten van zulk een omvang, als die tot regeling van den Waterstaat en tot herziening van de armenwet, „ten spoedigste” in te dienen, dan, dunkt mij, is er wel eenige grond om tegen de taak, die men den Minister toedient, op te zien.

Waarlijk, Mijnheer de President, het is niet noodig dat iemand mij dringe of drijve; de drijvende kracht is in mij, en niemand kan mij zoo sterk drijven als ik mij zelve drijf.

Een ander afgevaardigde uit Gelderland, de heer van Nispen van Pannerden, sprak van het domicilie van onderstand en van hetgeen ik in de Tweede Kamer heb gezegd met betrekking tot een boekje van een geacht lid der andere Kamer. Het burgerlijk domicilie als domicilie van onderstand aan te prijzen is mijne meening toen niet geweest.

Indien ik mij wel herinner — de Minister moet dikwijls uit zijn geheugen spreken, en het is jaren geleden dat ik het boekje van den heer IJssel de Schepper las — is het beginsel van dien heer niet het burgerlijk maar het staatsrechtelijk domicilie, het lidmaatschap der gemeente, als grond voor hulpverlening. Dat beginsel is mij juist voorgekomen; ik heb daarover in de andere Kamer gesproken in het algemeen en zonder te letten op al de gevolgen, die door opnemng van dit beginsel in eene wet zouden voortvloeijen; gevolgen die moeten worden overwogen eer men een ontwerp van wet voordraagt.

Van het burgerlijk domicilie meen ik alleen als van eene soort van middenterm te hebben gewaagd. Ik zeg er niets meer van, want de Kamer zal zeker niet verlangen — en ik zou, indien zij het verlangde, daaraan op dit oogenblik van mijne zijde niet wel kunnen toegeven — dat ik nu de quaestie van het domicilie van onderstand discutiëre.

Ik zal enkel nog dit zeggen, en hoop dat de heer van Rhemen daarmede genoegen neme: ik zal doen wat ik kan. Maar de taak van den Minister van Binnenlandsche Zaken, hetgeen van hem wordt gevorderd, gaat zóó ver, dat de Minister de verdeling van den tijd en van het werk aan zich moet houden. Indien ik het oude spreekwoord hier mag toepassen: „iedereen gelooft dat zijn uil een valk is”, dan geldt dat inzonderheid bij het verlangen naar wetten; ieder verlangt eerst en voor alles zijne wet: de een wil het eerst de armenwet, de ander het eerst de wet tot regeling van het hooger onderwijs: ieder dringt het meest aan op die wet, waarvan hij het belang meest gevoelt. Maar in welk eene positie brengt men den Minister, in het brandpunt waar al die onderscheiden aandrang op allerlei wetten zich ontmoet en kruist?

Publieke werken. Bij de algemeene beraadslaging over de be-

II. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

grootingsontwerpen zeide een geacht spreker uit Gelderland, de heer Schimmelpenninck van der Oije: men moest zijne krachten concentreren; men moest niet zooveel ondernemen als nu ondernomen werd. Ik verklaarde toen reeds, dat ik in het algemeen van dat gevoelen ben, en ik wil bij deze gelegenheid mijne gansche overtuiging gaarne, wat dit hoogst gewichtig onderwerp betreft, aan de Vergadering blootleggen. Ik ben van meening, dat wij op de begroting te veel publieke werken hebben, en dat daarvan allengs meer en meer behoeven te worden afgevoerd. Ik ben van die meening, omdat ik ben tegen hetgeen men in afkeurenden geest centralisatie noemt. Ik ben van meening, dat men aan de provincien, de gemeenten, aan bijzondere vereenigingen, aan de individus moet overlaten wat zij kunnen doen en in vele gevallen beter kunnen doen dan het Gouvernement. In een Staat als Frankrijk is voor een hoog budget van publieke werken grond. Maar de Vergadering gelieve eens dat budget van Frankrijk te vergelijken met dat van Engeland, en, wanneer op het laatste nagenoeg geene sommen voor publieke werken, dan voor havens en defensie, verschijnen, naar de oorzaak van het verschil te vragen. In Frankrijk, waar alles van het Gouvernement gewacht wordt, is een hoog budget natuurlijk; maar in eene maatschappij georganiseerd als de onze, met zelfstandige provinciale, gemeente- en waterschapsbesturen, en met de grootste vrijheid om personen en kapitalen tot één doel te vereenigen, — zóó vele scheppende magten, in staat om het initiatief te nemen en te volvoeren hetgeen ze beginnen, — moet aanleg van werken van algemeen nut meer en meer, gelijk in Engeland en Noord-Amerika, buiten de Staats-overheid omgaan; in ons land vooral, waarvan het een der hooge eerstitels is, dat wij zooveel openbare werken, lang vóór Engeland en Amerika, door plaatselijke en bijzondere inspanning tot stand wisten te brengen; een eerstitel dien wij niet behooren te verzaken. Derhalve: zooveel als mogelijk is overgelaten aan anderen, en alleen dan, wanneer anderen niet kunnen of niet tijdig kunnen, de zaak voor rekening van het Gouvernement genomen.

Mogt nu de geachte spreker vragen: indien dat uwe meening is, waarom dan zulk eene reeks, zulk een schat van publieke werken op de Staatsbegroting? dan antwoord ik, Mijnheer de President: dat hooge budget van publieke werken zal vooreerst nog niet ophouden. Het is — de Kamer vergunne dat ik geheel openhartig mijne meening zeg — een gevolg van de wet tot aanleg van spoorwegen, die wij nu, eenmaal aangenomen, moeten trachten ten snelste en ten beste uit te voeren.

Men gelieve de gevolgen dier wet, de grootste inbreuk op het beginsel om aan anderen over te laten wat anderen kunnen doen, te bedenken. Zoolang de aanleg van onze Staatsspoorwegen duurt, kunnen wij aan andere spoorwegondernemingen geen subsidie verleenen. Wij moeten onze middelen reserveren voor hetgeen de wet ons als plicht heeft opgelegd. Intusschen is subsidie soms een uitstekend middel om bijzondere krachten in werking te brengen. Van daar zag ik onlangs met groot genoegen dat men in Pruisen het verderfelijke beginsel van Staatsaanleg en Staatsexploitatie van spoorwegen voor het vervolg laat varen, en daarvoor den regel in de plaats heeft gesteld om bijzondere spoorwegmaatschappijen met zekere ondersteuning per mijl te schragen.

Een ander gevolg. Onderscheidene groote werken, havenwerken, verbetering van onze waterwegen, die men anders over eene reeks van jaren had kunnen verdeelen, moeten nu met den meesten spoed ondernomen en voltooid worden, want het zijn nu voorwaarden geworden van het verkeer dat men door de spoorwegen bevorderen wil en bevorderen zal. Daartoe behoort bijv. de verbetering van de haven van Harlingen, te regt door den heer de Kempenaer herinnerd. De geachte spreker herinnerde ook dat ik zelf op de plaats ben geweest. Toen heb ik den reeds verscheidene maanden te voren gegeven last vernieuwd, om een plan tot verbetering van die haven op te maken. Een plicht voor de Regering, waaraan zij zich niet mag onttrekken. Ik kan er op dit oogenblik niet meer van zeggen; want ik heb het plan, dat ik, op het terrein zijnde, mij liet voorteekenen, nog niet uitgewerkt ontvangen. Ik heb daarover andermaal doen schrijven. Zoo de geachte spreker geen uitsstel wil, uitsstel te dien aanzien staat ook in mijne vlag niet geschreven.

Nog een woord. Ik meen dat eene Regering grooter is, die het volk tot het scheppen van werken van algemeen nut wekt en in staat stelt, dan die ze zelve schept. Het laatste kan ook eene despotieke Regering; het eerste alleen eene liberale Regering.

Ik zeg thans den geachten spreker uit Gelderland, den heer Schimmelpenninck van der Oije, dank voor hetgeen hij zeide in strijd met hetgeen ik dagelijks verneem: aandrang om meer te doen. De geachte spreker wil minder laten ondernemen en hij wenscht de krachten meer geconcentreerd te zien. Ik waardeer dat verlangen, want ook ik ben van meening, dat de Staatsoverheid hare krachten en middelen zamentrekken moet.

In de discussie stond men bij een aantal werken in 't bijzonder stil. Twee sprekers uit Friesland, de heeren van Eysinga en van Swinderen, bragten afdamming der Zuiderzee ter sprake. De laatste heeft gisteren nog iets van meer nasleep aangeroerd: de droogmaking van de Zuiderzee, dat wil zeggen, droogmaking van een half miljoen bunders: een plan vroeger geopperd, in 1849 onderzocht, en een paar jaar geleden nogmaals, toen concessie daarvoor bij mij aangevraagd werd door een Fransch ingenieur, later uit Limburg. Vergeten is de zaak niet, maar uitvoerbaar? ik twijfel.

Het onderwerp, door de beide sprekers behandeld, afdamming van de Zuiderzee, van Stavoren bijv. naar Medemblik, is eene vraag, onlangs door belanghebbende waterschapsbesturen aanbevolen. Afdamming, droogmaking van de Zuiderzee, zou eene reactie zijn, maar eene reactie die mij trekt, namelijk herovering van hetgeen de zee ons ontnomen heeft.

Over de vraag zelve, afdamming van de Zuiderzee, durf ik nog niet veel zeggen. De afstand van Stavoren naar Medemblik, welligt in de 13de eeuw nog verbonden, is zoo groot niet; ik meen mij te herinneren, dat de diepte niet grooter is dan van 8 à 9 ellen. De diepte van den zoogenaamden Texelstroom gaat, zoo ik mij niet bedrieg, tot 20 ellen of daaromtrent. De afdamming heeft, gelijk ieder plan om den boezem van de Zuiderzee te vernauwen, tot dusverre bij de ambtenaren van onzen waterstaat weinig bijval gevonden om eene reden, die door den geachten afgevaardigde uit Friesland, den heer van Swinderen, gelijk door den Minister van Marine, bijzonder zal worden gewaardeerd, om het behoud namelijk van de diepte bij Texel. Zij wordt behouden, beweert men, door den dubbelen stroom van de Noord- en van de Zuiderzee, zoodat men den laatsten niet door afdamming breken mag.

Dit zal mij niet beletten de zaak aan een naauwkeurig onderzoek te onderwerpen nadat ik de voorloopige adviezen zal hebben ontvangen, waartoe de stukken reeds verzonden zijn.

In 1849 ontving ik het zeer uitgewerkte rapport van de twee inspecteurs van den Waterstaat, de heeren van der Kun en Ferrand, over het plan van den ingenieur van Diggelen, betreffende de droogmaking van de Zuiderzee. Ik herinner mij — en dit brengt mij tot een ander punt — dat de inspecteurs van oordeel waren, dat wanneer aan die onderneming kon worden gedacht, men beginnen moest met de aanhechting van Ameland aan den vasten wal.

Dit beschouw ik als een stuk van een groot werk. Mogt hetgeen ik zeggen zal fantastisch schijnen, dan heeft de Vergadering mij dit te vergeven.

Wat men de Wadden noemt is te voren land geweest. Van dat land zijn smalle eilandjes, die gedurig afnemen, overig gebleven. Tusschen die eilandjes zijn geulen, die dwarsstroomen te weeg brengen langs de kust van Friesland en Groningen. De zee zet haren verwoestenden arbeid langzaam maar gedurig voort, ook ten koste van den vasten wal der beide provincien.

Moeten wij nu niet trachten — en ik zou wenschen jong te wezen om die vraag met meer vertrouwen uit te spreken — de zee weder terug te drijven?

Zooveel schijnt reeds gebleken, dat bedijking der kust ons niet zal baten, en dat wij moeten beginnen met aanhechting van Ameland, gelegen op een punt waar de overheerende invloed der zee het eerst zal worden gebroken.

Volgens den geachten spreker bestaan er twee plannen, een van de Staten van Friesland, en een van een concessievrager, den heer Teding van Berkhout. Tot dusverre ken ik slechts één plan, het laatstgenoemde. De Staten van Friesland hebben zich de zaak wel aangetrokken en den hoofdingenieur verzocht haar te onderzoeken en een plan op te maken, doch dit is er nog niet. Nog onlangs deed ik den hoofdingenieur aanschrijven met onderzoek en uitwerking spoed te maken. De zaak zelve acht ik heilzaam.

Ik mag evenwel niet beweren dat zij zal kunnen worden ondernomen op den voet, dien de concessievrager zich voorstelt. De bedenkingen tegen zijn plan zijn van dien aard dat, zoo ik op dit oogenblik den Koning moest voordragen die concessie goed te keuren of te weigeren, ik zonder twijfel tot het laatste zou adviseren. Het plan van den heer Teding van Berkhout schijnt te gebrekkig. Zijn aanleg schijnt niet doeltreffend, en, hetgeen hij zeker acht, onzeker. Een hoofdpunt zal ik noemen.

Hij stelt zich voor dat in 20 à 30 jaren — de juiste tijd staat mij niet voor den geest — de aanslibbing zal hebben plaats gehad van den dam, waardoor Ameland met den wal zou worden verbonden. Alle deskundigen echter zeggen dat het niet te berekenen is of die aanslibbing in 30 dan wel in 60 of meer jaren zal geschied zijn. Intusschen rust het ontwerp, door eene maatschappij

II. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

met subsidie uit te voeren, op den onderstelden tijd der verkregen aanslibbing.

Ik houd de zaak aan, ik weiger de concessie nog niet: zij kan wellicht later, bij sterke wijziging der vraag, worden verleend. Voor alsnog evenwel moet ik erkennen, dat de onderneming mij toeschijnt van wege het Rijk en de provincie beter te kunnen worden uitgevoerd. Hoe dan ook, het werk zal bij mij zooveel ondersteuning vinden als ik daaraan zal kunnen schenken.

De Zeven Grietenijen. Men vraagt, is er uitzicht dat haar subsidie worde verleend? Ik heb het niet nagezien en mijn geheugen zou mij kunnen bedriegen, maar ik meen dat ik verleden jaar in deze Kamer op de vraag van den geachten spreker uit Friesland, den heer van Eysinga, gezegd heb, dat ik de zaak van de Zeven Grietenijen wel vatbaar achtte voor een voorstel tot subsidie, onder deze voorwaarde, die ik reeds vroeger aan den Commissaris des Konings te kennen had gegeven, en die ook kenbaar was geworden aan de Staten, dat, wanneer de zeeeringen van Friesland in het algemeen, althans van de Overijsselsche kust tot Harlingen toe, verbetering dringend behoeften, en de Staten zich die aantrokken, ik dan wel genegen zou zijn het verleenen van een subsidie aan de Staten-Generaal voor te dragen. Wat is nu het gevolg geweest? De Staten van Friesland hebben bij eene verordening algemeene regels voor subsidieverleening gesteld. Daarbij, en dit deed bij mij bedenking ontstaan waarover ik met de Staten gecorrespondeerd heb, was de voorwaarde niet opgenomen, dat men subsidie behoefde.

Toen het bleek, dat de Staten aan die voorwaarde niet hechtten, heb ik de goedkeuring van het reglement aan den Koning voorgedragen. De Staten, dacht ik, moeten dat, wat hen betreft, weten; doch van Rijkswege is geen subsidie verkrijgbaar, dan waar behoefte daaraan bestaat. De Staten besloten daarop een subsidie aan de Zeven Grietenijen te verleenen, maar niet in dat verband, hetgeen ik in overweging had gegeven, in verband met de eischen van de Friesche zeeeringen in het algemeen. Wanneer men nu van mij een voorstel tot subsidie aan de Grietenijen verwacht, dan brengt men immers de vraag op het oude terrein, waarop zij in de Tweede Kamer met groote meerderheid afgestemd werd. Dat de Staten goedvinden onderzoek en vraag over de Friesche zeeering in haar geheel uit te strekken, en blijkt dan hulp dringend, dan blijf ik bij het woord dat ik verleden jaar zeide. Maar nu uitzicht geven op subsidie aan de Zeven Grietenijen alleen en op zich zelve, dit kan ik thans evenmin als vóór een paar jaar, toen ik genegen was in buitengewone stormschade te gemoet te komen, doch daarvan moest afzien, omdat de hulpveragende werken ook zoodanige waren, als waarvoor de Kamer subsidie geweigerd had.

De stand is dus deze, dat wanneer de Staten van Friesland oordeelen en betoogen, dat de geheele kust behoefte heeft aan verbetering en dat dit hunne krachten te boven gaat, ik niet ongenegen zal worden bevonden om een subsidie aan de wetgevende magt voor te dragen.

De calamiteuse polders in Zeeland. Ik zal trachten mij niet te laten wegslepen door den vloed van bijzonderheden, welke de heeren Franssen van de Putte en van der Lek de Clercq aanvoerden, en het betoog zamentrekken.

Eene algemeene opmerking. Niet zeldzaam had de discussie der geachte sprekers het voorkomen, als of aan Zeeland een subsidie wierd betwist. Dat is de vraag niet. Ik heb mij nooit ongenegen betoond om tot het geven van een subsidie mede te werken, zoo min als ik onderstel dat de Staten-Generaal subsidie zullen weigeren, wanneer de zaak in orde is.

Waarop berust het régime der calamiteuse polders? Onderscheidene leden der Kamer zouden wel eens over het hoofd kunnen zien, hetgeen de twee geachte sprekers volkomen weten, doch nooit hebben aangeroerd, dat het geheel berust op een provinciaal reglement van 1841, eene slechte vertaling van het Napoleontisch decreet van 1811. En dat decreet zou, zoo als ik van de geachte sprekers, gelijk vroeger van de Staten van Zeeland, met bevreemding vernam, een stuk vreemde overheersching zijn?

Indien dat waar is, dan zou het onverklaarbaar zijn, dat de Staten van Zeeland in 1840 het decreet vertaald overnamen. »Een stuk vreemde overheersching» — maar wie heeft dat reglement gemaakt? Een echte Zeeuw en die, beter dan iemand anders in de provincie, met den toestand van Zeeland bekend was — de president van Walcheren, de heer Schorer. Aan de Franschen was het onderwerp vreemd; de heer Schorer heeft het stuk in zijn kabinet opgemaakt en gezonden naar den heer Maillard te Antwerpen, Zoodat wanneer men dat reglement brandmerkt als onbillijk, onregtvaardig, verkeerdelijk achtergelegen polders met

opcenten belastende, men het werk van een Zeeuw veroordeelt, wiens inzicht in de zaak der calamiteuse polders — de geachte sprekers zullen het mij niet ten kwade duiden — gewis helderder was dan nu soms de zeeuwsche leer, die zich daarover doet hooren.

Eene derde bedenking: de calamiteuse polders verkeerden, beweert men, in een gansch anderen toestand, dan andere hulpbehoevende waterschappen. Ik zie het volstrekt niet in. Er zijn vele waterschappen in ons land, aan de rivieren en aan de zee, die, omdat de dijkslast voor de ingezetenen soms of doorgaans te zwaar is, aanspraak hebben op provinciaal en Rijkssubsidie. Men zegge niet dat het Rijk meer belang heeft bij de oeververdediging in Zeeland; het Rijk heeft eveneens belang bij de ondersteuning van andere polders en dijkenootschappen, welke onze zeekusten of de oevers van onze rivieren verdedigen. Wie behoeden de kusten van Holland, wie de kusten van Groningen en Friesland tegen de Noordzee? Wanneer wij aan hen, die dat doen, hulp verleen, zoo hulpgeven te pas komt, dan doen wij het, omdat het ook een algemeen belang geldt, een algemeen belang niet meer en niet minder dan bij de verdediging der zeeuwsche oevers betrokken is.

De Staten van Zeeland willen ons opdringen, dat de werken der calamiteuse polders Rijkswerken zijn. Mijns inziens staan zij op ééne lijn met de werken van andere waterschappen, die hulp erlangen van den Staat, daar degenen, op wie de gewone dijkslast rust, er niet genoeg in kunnen voorzien.

Men spreekt van de calamiteuse polders, als of zij — en ik zelf stelde het mij vroeger ook zoo voor — ééne zamenhangende reeks, een geheel van werken waren. Doch dit wordt noch door de ligging, noch door de geschiedenis der calamiteuse polders beaamd. Zij zijn een voor een langzamerhand calamiteus geworden. Wanneer men de kaart raadpleegt, zal men bevinden dat er vrije polders tusschen de calamiteuse liggen. En hier roep ik de getuigenis in van den geachten spreker, die gisteren het eerst het woord over de calamiteuse polders voerde, den heer Franssen van de Putte. De verdediging van die vrije polders, te midden van calamiteuse gelegen, is niet minder noodig, dan de verdediging tegen den stroom, die men in de calamiteuse polders vindt. En de geerde spreker acht de eerste soms beter, dan de laatste verdedigd. De vrije polders genieten geen subsidie. De calamiteuse polders, successivelijk calamiteus geworden, en ook nu nog hier en daar door vrije polders gescheiden, zijn zoowel vroeger als later een voor een, niet als één ligchaam, ondersteund. Er wordt ééne som op de begroting uitgetrokken; doch wanneer de Vergadering de besluiten van 1763 of 1803 wil raadplegen, zal zij zien, dat het subsidie aan bepaalde directien gegeven werd. Derhalve ook daarin ligt niets hetgeen de qualificatie van Rijkswerken zou kunnen regtvaardigen.

Nog een andere grond sluit elke gedachte aan Rijkswerken buiten. De calamiteuse polder kan zich vrij verklaren; niemand kan dat beletten. Is mij dat, zoo als de heer van de Putte meende, in den weg? Integendeel. Hoe meer zich vrij verklaren, hoe beter. Sedert de taxatie van de tegenwoordige opbrengst voldongen is, zijn er acht polders die zich reeds vrij verklaard of eene aanvraag tot vrijverklaring gedaan hebben. Ik heb gezegd: zij zijt in uw regt. Wanneer zij uit eigen middelen geheel willen voorzien in hetgeen voor hunne verdediging wordt gevorderd, mogen zij daarin niet belemmerd worden. Doch de qualificatie van Rijkswerken toe te passen op polders die zich kunnen vrij verklaren, — niets is meer strijdig met den aard van Rijkswerken.

Er zijn, betreffende dit onderwerp, nog zoo vele punten aangeroerd, waarover een woord te zeggen ware, dat ik zal overspringen om slechts bij één stil te staan, de nieuwe taxatie. Was daarin eenige onregtvaardigheid gelegen? De Kamer herinnert zich de aanleiding. In 1853 of 1854 verhiel zich eene klacht in de Tweede Kamer over het subsidie, dat aan de calamiteuse polders wordt toegelegd. Men vroeg: dragen ze hetgeen zij moeten? Volgens het reglement moeten zij althans de helft van de opbrengst bijdragen. Dit was in de oude verordeningen een *gzijs* anders geformuleerd, maar eene zekere opbrengst moest afgezonderd worden voor de dijkagie, dan werden de achterliggende polders aangesproken, en een fonds voor noodlijdende polders, waartoe de achterliggende polders ook moesten contribueren. Ten laatste kwam de remissie, niet subsidie in den eigenlijken zin, maar vrijdom van de Staatslasten, op vaste goederen gelegd. Het is soms niet goed, de historische feiten, zoo als de geachte spreker uit Zeeland gisteren deed, van zeer nabij te bezien. Hij gaf hoog op van het belang, dat de soevereine provincie altijd in de calamiteuse polders stelde. Zoo de geachte spreker, die al de acta van de zaak in het hoofd heeft, eens het besluit van 22 December 1763 wil mededeelen, dan zullen wij zien dat, na langen strijd, Walcheren, mits het zelf 3000 à 4000

II. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

ponden Vlaamsch erlangde, in hulpbetoon aan de andere eilandjes besloot toe te geven.

De taxatie berust op het reglement, dat de zaak bestuurt: er moet zooveel van de opbrengst uitgekeerd worden ten behoeve der verdediging. Wanneer nu, en met regt, beweerd wordt, dat hetgeen tot nu toe voor opbrengst gold niet juist meer is, dan moet de Koning, die volgens het reglement de dijksgeschoten te bepalen heeft, wel laten taxeren. Men heeft dit in Zeeland ook ingezien. De heer van der Lek de Clercq heeft in zijn rede meer dan eens de quaestie te regt voorgesteld als eene geldquaestie. Zeeland wil zelf zoo min mogelijk betalen en het Rijk zooveel mogelijk laten betalen. Intusschen zag men zelf in dat men tegen eene nieuwe taxatie niets doen of zeggen kon. Wat deed men toen? Men heeft zoolang mogelijk verdraagd en niets gedaan; men was bang voor de taxatie. Nu zij volbragt is, oppert men natuurlijk eenige bezwaren, die onderzocht worden of zijn, maar tegen den maatregel in het algemeen niets afdoen. Wanneer het reglement zegt, gij zijt de helft van de opbrengst schuldig, dan bedoelt het toch wel niet de opbrengst van voor 20 of 30 jaren, maar de tegenwoordige opbrengst. In 1824 onder Koning Willem I verkreeg aandrang van Zeeuwen verlaging der dijksgeschoten. In 1835 werden zij weder op de vorige hoogte hersteld, en sedert 1835 bleven zij onveranderd. Wie wil beweren, dat de basis van 1835 nu nog basis wezen kan?

De heffing der opcenten kon thans, dunkt mij, zeer goed oplossing vinden, zonder voorafgaande omwerking van het reglement. De opcenten worden nu, volgens het reglement, bepaald door den Koning. Waarom kunnen zij niet worden bepaald door de provinciale Staten en als provinciale belasting bij de wet bekrachtigd? Mij dunkt, de Staten moesten daarin een waarborg vinden. Men heeft in 1850, dadelijk na invoering van de provinciale wet, de opcenten op de provinciale begroting willen brengen. Toen ben ik daar niet voor geweest, want toen achtte ik het tijdstip nog niet gekomen, en had ik de zaak nog niet zoo onderzocht als later. Ik had daartoe toen den tijd niet. Ik heb dus toen afgeraden dien maatregel te nemen. De Staten zijn daarop evenwel blijven staan, doch volgende Ministers hebben evenmin, als ik in 1850, goedgevonden daartoe mede te werken. In 1855 hebben de Staten de zaak laten varen. Nu ik, de zaak tot klaarheid gebragt, van mijn kant zeg: breng de opcenten op de begroting ter bekrachtiging door de wet, zijn de Staten daartegen, ten gevolge van de pretensie, dat de polders Rijkswerken zijn; zij vreezen dat die pretensie daardoor zou kunnen worden gestoord.

Men zal zich volkomen goed kunnen verstaan, bijaldien men van de zijde van Zeeland maar afziet van de stelling, dat de Staat de verplichting op zich neme om een bepaald subsidie aan die polders te verzekeren. Dit kan niet. Men wil transactie als of er quaestie van een domein- of privaat regt ware; de wetgever kan zich niet tot het geven van een vast subsidie verbinden. Is de zaak eenmaal op eenen met onze wetten overeenkomstigen redelijken voet geregeld, het schijnt mij ondenkbaar, dat een subsidie zal worden geweigerd. Maar wordt niet geregeld en niet behoorlijk verantwoord, ja, dan zou wel eens in een of ander jaar de toestemming aan het subsidie onthouden kunnen worden.

Van mijnen kant zal ik doen wat ik kan, om die zaak op effen weg en tot een goed einde te brengen. Ik mag de twee sprekers uit Zeeland, mannen van zooveel kennis der aangelegenheid en van grooten invloed in hunne provincie, wel verzoeken mij te dien einde te ondersteunen.

De doorgraving van Holland. Daarover spraken twee geachte leden uit de hoofdstad, de heeren Messchert van Vollenhoven en Hartsen. Men heeft daarmede eene beschouwing van het Wetboek van Koophandel, wat betreft naamloze vennootschappen in verband gebragt.

De Kamer zal mij vergunnen een oud stokpaardje een oogenblik te bestijgen. Voor twintig en meer jaren is het mijn metier geweest — en ik herdenk het met genoegen — het Wetboek van Koophandel dagelijks uit te leggen. Ik heb toen reeds betreurd, dat ons Wetboek, schoon beter dan het Fransche, niet meer op de hoogte van een gemeen, internationaal handelsregt is gebragt. In andere landen, vooral in Duitschland, is men verder gevorderd, en zijn de grondslagen gelegd voor een droit commun. Het handelsregt toch moet niet in de roeimeinsche beteekenis van het woord een jus civile, een individueel regt van ieder volk, het moet zooveel mogelijk een alom gelijk regt zijn. Dit was het oorspronkelijk en dit behoort het weder te worden.

Nu de naamloze vennootschappen. Men heeft voorgesteld, en tot mijne groote bevreemding is dit ook geschied door den geachten spreker uit Amsterdam, de oprigting van naamloze vennootschappen aan eene strengere politie, dan tot dusver, te

onderwerpen. Hij herinnert zich zonder twijfel, welken storm het juist in de hoofdstad heeft opgewekt, toen men na 1830 met beperkende bepalingen voor den dag kwam. Een bekend advocaat, later Minister, is juist aan zijne deelneming in dien strijd zijne eerste opkomst op het politiek tooneel verschuldigd. Men wilde toen reeds vrijheid en thans zou men die voorschriften strenger willen maken? Het zou mij voorkomen als of wij in een tijd, waarin alle beschaafde natien hare grenzen openen, een nieuw systeem van paspoorten willen invoeren. Wij moeten integendeel bij eene herziening van het Wetboek van Koophandel meer en meer naderen tot een jus gentium.

De geachte spreker uit de hoofdstad, de heer Messchert van Vollenhoven, heeft — en dit was, zou ik gedacht hebben, niet noodig — op nieuw en met sterken aandrang verklaard, dat hij voor de uitvoering van den Amsterdamsche zeeweg en wel door middel van de verleende concessie gestemd is, dat hij in allen deele wenscht het groote werk op dien voet tot stand te zien komen. Niets natuurlijker, dunkt mij. De wet heeft het gedecreteerd. Het is een groot nationaal werk, maar vooral in het belang van de hoofdstad. En van wien kan men nu levendiger, grooter, opregter belangstelling wachten dan van den burgemeester van Amsterdam?

Doch de geachte afgevaardigde vraagt: »wordt wel streng toegezien op de nakoming van elk artikel der concessie; bijv. in Julij 1863 zijn de statuten goedgekeurd, en nog is het waarborgkapitaal niet nedergelegd». Ik geloof dat de Regering, dat vorderende, zou hebben blootgestaan aan een niet ongegrond verwijt. De vennootschap, zegt het Wetboek, zal niet kunnen aanvangen wanneer niet minstens $\frac{1}{10}$ van het maatschappelijk kapitaal is gestort; dat wil zeggen, alvorens zulks zij geschied zal men niet kunnen handelen naar buiten of jegens derden. De storting van de 10 per cent moest in allen geval die van het waarborgkapitaal voorafgaan. En het was geheel onnoodig den Staat met de renten van het maatschappelijk kapitaal, van Julij 1863 af, te bezwaren.

Benoeming van een Rijkscommissaris. De Maatschappij moest eerst aanvangen, en dit geschiedt met de storting van de eerste 10 per cent. Heeft die storting plaats gehad, dan zal de Rijkscommissaris benoemd worden, en denk ik daarenboven tweeërlei contrôle, technisch en administratief, te organiseren. Doch die benoemingen zullen niet plaats hebben voor het noodig zal zijn. Tot dusver zouden zij het Gouvernement hebben doen handelen waar het nog niet te handelen had, en noodelooze uitgaven veroorzaakt hebben.

De magtiging tot storting, eerst nu gevraagd, is nog niet verleend. Een ander afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Hartsen, vraagt mij, of daartoe dan nu zal gemagtigd worden. Ik antwoord, dat die magtiging niet zal worden verleend dan op de voorwaarde, uitgedrukt in eene mijner redevoeringen, in de Tweede Kamer gehouden, waarin ik vind opgeteekend: »Ik zou niet verwachten hebben dat dergelijke vraag, vooral niet door den geachten spreker uit Zutphen, aan mij wierd gerigt. Het antwoord spreekt van zelf. Wanneer magtiging tot het uitschrijven van eene storting wordt gevraagd, behoort in de eerste plaats te consteren, dat de Maatschappij bestaat, dat het kapitaal volteekend en die volteekening behoorlijk gewaarborgd is. De eerste voorwaarde is, dat de Maatschappij behoorlijk geconstitueerd en gevestigd zij op het volteekend kapitaal en dat het bestaan van dit kapitaal bewezen, voldongen zij.» De zaak heeft, Mijnheer de President, zoo als de spreker uit de hoofdstad, de heer Messchert van Vollenhoven, zegt, velerlei teleurstelling ondervonden, en voor mij meer dan voor iemand. Met groot leedwezen heb ik gezien, dat eene onderneming, waarbij op eenig élan, op geestdrift mogt gerekend worden, van meer dan eene zijde tegenwerking ontmoet heeft; en dat zoo velen luisterden naar die tegenwerking. Men heeft allerlei valsche, leugenachtige geruchten opgenomen en verspreid; verhalen van aannemers, altijd afgunstig van hen met wie onderhandeld wordt, werden gretig geëxploiteerd. Nog dezer dagen werd uit Amsterdam het bericht aangebragt, dat een directeur van de Kanaalmaatschappij te Londen gearresteerd was. Twee uren daarna ontving ik een telegram, dat die directeur terugkwam, dat de stukken in orde waren, en dat hij ze in zijn zak had.

Ik betreur die tegenwerking in hooge mate. Ik zag op nieuw hoe zeer onder ons de quaestie van personen ook bij de grootste zaken op den voorgrond treedt. Men laat niet het zwaarste ook het zwaarst wegen. Niet het doel geldt bovenal, maar persoonlijke sympathie.

Wat mij betreft, ik heb van het oogenblik af toen in 1853 de heer Hartsen mij de concessie kwam vragen, de zaak omhelsd, waarop vervolgens de wetgever zijn zegel gezet heeft, en ik zal tot het laatste toe, zoolang er middelen zijn om op den weg dien

19DE ZITTING. — 7 JANUARIJ.

II. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

(SUPPLEMENTBLAD.)

de wet afteekent de onderneming te doen gelukken, daartoe blijven medewerken.

Het Apeldoornsche kanaal. Ik durf niet treden in de lokale beschouwingen van bezit en belang, waarvan de heeren van Rhemen en Schimmelpenninck hebben gewaagd. Bij voorbeeld: de eerste onderstelde, dat ik wist, wie eigenaren waren. Ik wist het niet; ik heb het uit het gezegde ongeveer kunnen opmaken. Ik bepaal mij bij twee punten.

Volgens beide sprekers is de Eerbeeksche beek voldoende tot voeding van het kanaal. Mijne ingenieurs zeggen dat niet. Volgens hen zijn dagelijks 16.000 kubiek ellen water nodig, en de Eerbeeksche beek geeft niet meer dan 6600.

Aan wien komt de Eerbeeksche beek toe? De eigendom van sprengen en beeken is een nog niet volkomen helder deel van ons waterregt. Wanneer men aanneemt dat de Eerbeeksche beek aan het Rijk behoort, en ik heb daartoe over, zal de vraag moeten worden uitgemaakt, of de molens regt hebben om van het water gebruik te maken en of dat regt van dien aard is, dat, wanneer dat gebruik werd beperkt, aan de eigenaren eene schade-loosstelling toekomt; dan of ze dat regt niet dan *precario* bezitten. Een onderzoek daarover is opgedragen aan den Landsadvocaat en den Rijksadvocaat te Arnhem. Dat moet eerst tot klaarheid komen.

Van het aanbod van den heer Schimmelpenninck was mij niets bekend. Waarschijnlijk is het vóór mijne aanvaarding gebeurd. In de stukken was het mij ook niet voorgekomen. Thans heb ik laten nagaan en slechts bevonden dat een ander moleneigenaar bezwaar heeft gemaakt. Hoe het zij, de geachte afgevaardigden zullen zich herinneren dat dergelijke zaak door middel van den Commissaris des Konings behandeld wordt. De inlichtingen der ingenieurs zeggen, dat schikkingen vruchteloos zijn beproefd. Mogt ik niet volledig of juist zijn ingelicht, dan zou er eene leemte in de instructie wezen, die zou moeten aangevuld worden.

Ik verzoek slechts dit wel in acht te nemen, dat men den Minister tegenover zulke quaestien niet stellen moet, als of hij de bijzonderheden één voor één op het terrein kan nagaan. De Minister moet de rapporten afwachten, en wanneer alles bijeen en de instructie geheel is afgeloopen is, zijn oordeel vestigen.

De zaak van Dronthen. Ik zie den heer Nobel niet, anders zou ik hem verzoeken, zich te herinneren dat het bezwaar juist hierin ligt, dat Dronthen niet is, zoo als die geachte spreker het noemde, „een waterschap.” Ware het een waterschap, dan zou de wet van 1855 mij de middelen verschaffen om den tegenstand te overwinnen. Daarin zou alleen kunnen worden voorzien, wanneer de provinciale Staten de streek tot een waterschap verhieven. Doch hoe ook, ik zal trachten, ondanks den tegenstand, het doel, dat men algemeen verlangt, te bereiken.

De afsnijding van de kromming van de Lek bij den Roodvoet. De geachte spreker uit Utrecht, de heer Taets van Amerongen, zou wenschen, dat men dit werk uitstelde tot dat men de werking van de brug bij Kuilenburg kende. Ik durf daarmee niet instemmen, te minder daar de ondervinding rijp genoeg is om te durven aannemen, dat de spoorwegbrug en de rivierhervorming, die met het bouwen van die brug zamengaat, den stroom zoo zeer verbeteren zal, dat van de werking der brug niets dan goeds te wachten is.

De spreker vraagt in de tweede plaats, of het plan is de ondiepte voor Wijk bij Duurstede uit te baggeren. De strekking van het werk brengt mede, dat de stroom op Wijk uitschurende aankomt, en dus de ondiepte wegneemt. Zooveel ik weet wordt er dus vooreerst niet aan uitbaggeren gedacht. Zooveel ik weet, want het betreft hier een onderdeel van een werk, dat eischen kan hebben, die eerst later worden ontdekt, wanneer het in gang is.

Ten laatste: Haarlemmerliede. Deze zaak heeft een onaangename indruk op mij gemaakt. Een van de meest uitnemende voorschriften der Grondwet zegt, dat het bij openbare bedieningen niet op kerkelijke geloofsbelijdenis aankomt, en hier is het juist zoodanige geloofsbelijdenis, waaruit het geschil ontstond.

Men verlangde van een zekeren kant een hoofdonderwijzer van eene bepaalde geloofsbelijdenis. De heer van Nispen schijnt, de stukken naggende, op de tweederlei voordragt, die door burgemeester en wethouders is geschied, niet te hebben gelet. De eerste voordragt is van 28 Januarij en daarop stond in de 6de plaats degeen die nummer 7 bij het vergelijkend examen verkregen had. De zaak werd aan den Minister onderworpen. De Minister kon niet goedkeuren. Burgemeester en wethouders bragten nu op hunne voordragt van 17 Mei den 6de op zijne plaats. Doch de Raad deed

eene keuze uit de vroegere voordragt van 28 Januarij en nam den 7de. Dit besluit, door den burgemeester niet uitgevoerd, kwam tot den Koning; de Koning heeft den Raad van State gehoord en het besluit is vernietigd. Waarom?

De geachte spreker, de heer van Nispen, scheen mij gisteren de vraag te verplaatsen. Hij zeide namelijk: „Er staat in art. 22 der wet: overleg met den schoolopziener. Beteekent dit, dat de schoolopziener de regerende autoriteit is? Is dat zoo, dan is hier centralisatie.” In allen geval zou dit alleen centralisatie ten profijte van den schoolopziener zijn. Maar is dat de vraag wel, zoo als de spreker die opwerpt? Mijne meening is niet dat de schoolopziener bij het examen en bij het vaststellen van het resultaat daarvan als eenig directeur of magthebbende optrede; er moet gelijkheid van regt zijn, zoodat de schoolopziener gezamenlijk met burgemeester en wethouders berame. Doch waarom is het besluit tot vernietiging genomen? Omdat het besluit van den Raad den wil der wet voorbijzag, die een vergelijkend examen voorschrijft. Ik zelf ben bij de discussie over de onderwijswet tegen het gebod van vergelijkende examens geweest; maar de verplichting is in de wet gebracht als waarborg dien men in zoo menige gemeente bij het benoemen van een hoofdonderwijzer wel behoefde. Een vergelijkend examen voorschrijven is verklaren, dat uit hen, die het best voldoen, zal gekozen worden. Dus schendt men het beginsel waaruit het vergelijkend examen is voortgevloeid, wanneer men zegt: ik houd een vergelijkend examen, maar ik stoor mij niet aan de resultaten. En of het verschil één dan meer punten bedrage, de eerste zes blijven de eerste zes, hoe gering het verschil tusschen n°. 6 en n°. 7 zij.

Een andere bedenking. De regels voor de beoordeeling van de resultaten van een vergelijkend examen moeten mijns inziens bij overleg tusschen schoolopziener en burgemeester en wethouders worden vastgesteld. De geachte spreker zeide gisteren: de zevende had meer talent van onderwijzen doen blijken. Welnu, dat is eene hoofdzaak. Zoo één punt gegeven wordt voor eene betere hand, voor beter cijferen, dan mogen wel 10 of meer punten worden toegekend voor hogere geschiktheid om onderwijs te geven. Dat is een onderwerp van overleg tusschen burgemeester en wethouders en den schoolopziener. Deze zijn volkomen bij magte en moeten bij magte gelaten worden om de zaak te regelen zoo als zij goedvinden. Wierd mijn advies gevraagd — interventie van mijne zijde komt niette pas — dan zou ik aldus antwoorden. Dan zal, naar ik meen, gehandeld worden in den geest der wet en de vrijheid der gemeentebesturen verzekerd zijn, bij het geleide, dat de medewerking van een man van het vak, waarvoor de schoolopziener moet gehouden worden, aanbiedt.

[Zie bladz. 136.] II.

Men vergunne mij eenige leemten mijner vorige rede aan te vullen. Bij de veelheid der te behandelen punten heb ik enkele over het hoofd gezien: daarvoor vraag ik verschooning. Schoon ik die had opgeteekend, heb ik twee opmerkingen vergeten te beantwoorden van den geachten afgevaardigde uit de hoofdstad, den heer Messchert van Vollenhoven; den heer van Andringa de Kempnaer ben ik nog een woord verschuldigd over de wet tot regeling van den Waterstaat, en den heeren Boreel, van Nispen en de Kempnaer over een bijzonderen provincialen Waterstaat.

Aangaande hetgeen de geachte afgevaardigde uit de hoofdstad gisteren of eergisteren over de betrekking der Regering tot eene vennootschap die in het bezit van eene concessie is zeide, wilde ik doen opmerken, dat zijne bedoeling mij niet duidelijk is geworden. Wanneer eene concessie zegt dat zij binnen zekeren tijd aan eene naamloze vennootschap zonder voorbehoud moet worden overgedragen, dan is na de overdracht die vennootschap concessionaris, en heeft de Regering tegenover haar alle regten als tegenover den oorspronkelijken concessionaris, niet meer en niet minder.

De tweede opmerking, door mij voorbij gezien, betreft de vraag, of op 28 November 1864 — laatsten dag van den termijn, in het vorig jaar bij Koninklijk besluit bepaald tot plaatsing der overige aandelen — alle waren geplaatst. Ware dit het geval niet, dan verklare de Regering, zegt de geachte afgevaardigde, dat de concessionaris van zijne regten vervallen is. Kan dat zijne meening zijn? Indien men zich omtrent andere naamloze vennootschappen slechts een honderdste deel van de inquisitie had veroorloofd die men van het Gouvernement ten aanzien van deze Maatschappij eischt, dan zou ieder zich verontwaardigd toonen over zoodanige bemoeizucht en espionage.

Wat is er in dit geval gebeurd? Ik was onder den indruk dat

II. *Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)*

ter voldoening aan het Koninklijk besluit voor 18 miljoen zou worden ingeschreven, en de Engelschen zouden teekenen of geteekend hadden voor hetgeen niet ingeteekend ware te Amsterdam. Doch op het eind van November of bij den aanvang van December zag ik in een boekje van professor Asser, waarbij een verhaal gegeven wordt van eene meeting, geene gewone zaak in Amsterdam, dat de advocaat-consulent verklaard had, dat de Engelschen geen aandeelhouders waren. Nu bleek het dat de Engelsche aannemers tien miljoen in betaling zouden nemen; dat de Engelschen geen aandeelhouders waren, moest strekken om de Amsterdammers gerust te stellen, welligt voor een overwigt van vreemdelingen in het bestuur der Maatschappij beducht.

Omstreeks het tijdstip toen ik dat vernam, was de Koninklijke goedkeuring verleend op tweeërlei wijziging der statuten, waardoor de 18 miljoen tot 15 miljoen wierden teruggebracht, en aan ieder aandeelhouder van duizend gulden stemrecht gegeven werd. Nu terug te komen op eenen vroegeren toestand, ware m. i. eene erge chicane geweest tegen de Maatschappij, welke de Minister van Justitie, dien dat alles aangaat, zich gewis niet zou veroorloven. De Koning kan daarenboven eene eens gegeven bewilliging niet intrekken. Nu zegt de geachte spreker voorts, op mijne aanmerking dat de Maatschappij eerst na storting van ten minste tien per cent van het geheele maatschappelijk kapitaal aanvang neemt, dat de Maatschappij toch reeds gecontracteerd heeft. Is dat contract van aanneming, hetgeen ik niet ken, wel iets anders dan eene voorloopige handeling van directeurs, die op goedkeuring der aandeelhouders wacht? Derhalve ook daarbij zou de Rijkscommissaris geene taak hebben gehad, aangenomen zelfs dat het Gouvernement geroepen ware zich in zulk een contract te moeijen.

Welk einde zal de zaak hebben? Ik kan niets meer zeggen dan hetgeen waarmede ik mijne vorige rede over dit onderwerp besloot. Ik moet de wet uitvoeren en ik zal dat doen met onverzettelijke deelneming en volharding tot dat de middelen ontbreken. Dan zal de zaak vervallen, gelijk wanneer de vergadering der aandeelhouders terugdeinst. Dat moet ik afwachten.

De heer de Kempenaer reclameert de wet tot regeling van het bestuur van den Waterstaat. Die wet zal wel komen, maar ik durf niet zeggen wanneer.

Provinciale Waterstaat. De heeren Boreel van Hogelanden en van Eysinga wenschen dat de provincie vrij blijve om al dan niet een provincialen Waterstaat op te rigten. Die stelling kan ik in 't algemeen niet beamen. Wanneer het Gouvernement zijne ambtenaren uitsluitend voor 's Rijks dienst noodig heeft, kan men hen niet met de provinciale dienst laten belasten. Daar tegenover mag het belang der provincie om zich, niettegenstaande de nadeelen die daaruit voor 's Rijks dienst voortvloeijen, van de ambtenaren van den Rijkswaterstaat te bedienen, niet gelden. Hier moet beslissen hetgeen het Rijksbelang vordert. Ook zullen, geloof ik, de meeste provincien gaarne door eigen ambtenaren voorzien. Zoo eene of andere provincie, Noordholland b. v., liever de bestaande orde van zaken behield, en hiervoor eene goede reden, een zeer beperkte omvang b. v. van provinciale werken, pleitte, en het zonder nadeel van 's Rijks dienst geschieden kon, dan ware wellicht aan zoodanig gewest door eene uitzondering op den regel te gemoet te komen.

[Zie bladz. 137.] III.

De heer van Nispen heeft mij al zeer verkeerd begrepen en zich aan volslagen miskenning van mijne gedragslijn en van mijne beginselen schuldig gemaakt, wanneer hij beweert, hetgeen hij zelf, dunkt mij, niet kan gelooven, dat het Koninklijk besluit dat van den gemeenteraad had vernietigd, dewijl anders een katholijk hoofdonderwijzer zou zijn geworden. Inderdaad, ik zal er niets meer van zeggen; dat te wederleggen, is te ver buiten mij.

Ik mag, wanneer de wet een vergelijkend examen voorschrijft, niet toegeven dat men ter wille van dezen of genen, die eene zekere geloofsbelijdenis is toegedaan, de reden en uitkomst van het vergelijkend examen verzake; van wege de geloofsbelijdenis een minder bekwame te benoemen, en meer bekwamen uit te sluiten, dat gaat niet aan.

De geachte spreker beroept er zich op, dat zeven achtste van de gemeentenaren tot de katholieke godsdienst behoort. Ik stel zeer veel prijs op het vertrouwen, dat een hoofdonderwijzer in zijne gemeente moet genieten, en ik kan aannemen, dat bij vele ingezetenen de geloofsbelijdenis van den onderwijzer weegt. Maar kan dat iets tot de zaak doen, waar het enkel op het resultaat

van een vergelijkend examen aankomt? Dan moest men geen vergelijkend examen hebben en moest men naar eenen anderen regel, de geloofsbelijdenis b. v., bevoegd zijn aan te stellen. Ik voor mij acht het wenschelijk, dat wanneer de kerkelijke geloofsbelijdenis een element mogt wezen van het vertrouwen hetwelk de ouders in eenen hoofdonderwijzer stellen, iemand van die belijdenis gezocht worde voor de goede betrachting der onderwijzerstaak. Maar geheel iets anders is het tegen elken prijs en tegen de voorschriften van de wet daarom eenen onderwijzer te willen benoemen, dewijl hij protestant of katholiek is. Hier geldt het een katholiek, in eene andere gemeente kan het een protestant gelden.

Er is, zegt de geachte spreker, in het Koninklijk besluit van twee voordragten geen spraak. De Raad heeft eene vroegere voordragt genomen en juist omdat die voordragt genomen is en daaruit de benoeming geschied is, werd zij vernietigd. Anders kwam geene vernietiging te pas.

Het ligt niet in de wet, zegt de geachte spreker, dat de uitkomst van het vergelijkend examen regel zij. Wordt dan dat examen zonder eenig doel hoegenaamd in de wet voorgeschreven? Uit het artikel en duidelijker nog, zoo het duidelijker kan gemaakt worden, blijkt uit de beraadslagingen die vooraf zijn gegaan, wat met het vergelijkend examen bedoeld wordt. De wet verlangt een waarborg. En welken waarborg zal het vergelijkend examen opleveren wanneer men zich bij benoeming niet aan de resultaten van dat examen behoeft te storen? Het vergelijkend examen zal dan vervallen; want wie zal zich nog laten misleiden? Wanneer geene aanspraak ten gevolge van het vergelijkend examen verworven wordt, wie zal zich dan nog daartoe aanmelden?

De geachte spreker komt ook weder terug op het laatste punt, dat niet in quaestie is, en waarover ik geheel anders denk dan hij mij toeschrijft. Ik denk niet, zoo als hij beweert, dat de schoolopziener de man is, die alleen de resultaten van het vergelijkend examen bepalen moet. Ik heb daaromtrent mijne meening duidelijk genoeg gezegd.

Wat de geachte spreker aanhaalt als de woorden van den Minister, die de wet heeft verdedigd, is op de beslissing van deze vraag niet van toepassing. Daar betrof het de beteekenis van overleg. En ik beweer dat de schoolopziener niet te beslissen heeft.

De geachte spreker hecht bijzonder aan de woorden van den Minister van Rappard, niet alleen omdat ze in zijn geest zijn, maar ook omdat het de Minister was die de wet ontworpen heeft. Dit is niet juist. De Minister, die de wet verdedigd heeft, heeft haar niet ontworpen. Het ontwerp was reeds gedurende eenige jaren in de andere Kamer behandeld, omgewerkt en aangevuld, toen aan den heer van Rappard opgedragen werd het zamenstel te verdedigen.

Maar wat die Minister ook gezegd hebbe, het doet niets af tot beslissing der vraag, waarop het hier aankomt. Zoo als ik de eer had te zeggen, de regelen voor het examen en het oordeel kunnen door burgemeester en wethouders gezamenlijk met den schoolopziener worden vastgesteld alvorens het vergelijkend examen worde afgenomen.

De heer van Rhemen komt terug op het drooge kanaal. »Zoo de Eerbeeksche beek niet voldoende water kan leveren, beweert de geachte spreker gezegd te hebben, moet zij door uitgraving daartoe in staat worden gesteld.» Ik had dat niet verstaan, en daarom verklaarde ik dat hetgeen de Eerbeeksche beek oplevert in lang niet is wat de ingenieurs voor het kanaal noodig achten. Zoo het ontgravingen geldt, die het gebruik kunnen belemmeren dat thans door de molens van de beek wordt gemaakt, moet men weten met welk regt die te ondernemen. De zaak is in handen van advocaten, dit verontrust den spreker te zeer; het zijn niet twistende pleitbezorgers; de Landsadvocaat hier en de Rijksadvocaat te Arnhem instrueren de zaak juridisch, die, hoop ik, niet in een twistgeding zal ontfaan.

Ik verheug mij dat de geachte afgevaardigde de sluis te Dieren aan openbare kritiek heeft onderworpen. De Kamer zal mij ligt verschoonen zoo ik mij onthoude; ik zou in de vorige week eene reis derwaarts hebben moeten maken om juist op de hoogte te zijn van hetgeen nu door den geachten afgevaardigde is medegedeeld. Over de constructie — het plan daarvan was ontworpen vóór mijne optreding — en de betrekking dier sluis tot het kanaal kan ik niets zeggen; doch de opmerking van den geachten afgevaardigde zal tot voorlichting van den Minister kunnen strekken.

De wet tot herziening van de armenwet. Wanneer de geachte afgevaardigde zich voorstelt dat hetgeen hij gisteren en ook vroeger omtrent de rampen zeide, welke de tegenwoordige wet over ons land heeft gebracht, algemeen wordt beaamd, dan vergist hij zich. Niet eene incidentele behandeling bij de begrooting, maar een

II. Staatsbegroting voor het dienstjaar 1865. (Beraadslaging over hoofdstuk V.)

opzettelijk onderzoek zal de verschillende gevoelens doen uitkomen, en ik voorspel den Minister, welke de eischen van den geachten afgevaardigde zou willen bevredigen, een niet geringen strijd met andere leden zoo van deze als der Tweede Kamer. Het uitzigt op dien strijd zal mij echter niet weerhouden voor te stellen wat ik noodig zal achten. Verder durf ik overigens niet gaan: ik beloof niets ten aanzien van een bepaald tijdstip.

De geachte afgevaardigde kent aan die herziening den voorrang toe boven alle andere wetten, doch er is concurrentie om dien voorrang.

[Zie bladz. 137.] IV.

Ik wensch aanstonds een vriendelijk woord te zeggen, naar aanleiding van een paar opmerkingen van den heer van der Lek de Clercq.

De geachte spreker zegt: wie weet hoeveel moeite de heer Schorer, opsteller van het decreet van 1811, heeft gehad om nog zoo veel van het Fransche Gouvernement voor de calamiteuse polders te verwerven. De heer Schorer heeft dat reglement, meen ik, reeds in 1809 onder het koninkrijk Holland, vrijwillig ontworpen. Men heeft, zegt spreker wijders, in Zeeland gemeend van dat decreet, dat men ten jare 1840 in een provinciaal reglement overgoot, niet te kunnen en niet te mogen afwijken, omdat de zaak in verband met het Rijksbestuur werd beschouwd. Maar dat is immers juist de grief tegen het decreet van 1811, dat de calamiteuse polders daarin niet als Rijkswerken maar louter als eigen provinciale aangelegenheid worden aangemerkt.

In zoover keerde dus het decreet terug van hetgeen onder de Republiek geschied was, en men mogt daarom verwacht hebben dat de provinciale Staten veel vroeger gebruik hadden gemaakt van hunne magt om dat decreet, hetgeen in 't wezen nog bestaat, te veranderen.

Maken de calamiteuse polders één geheel uit?

Ik heb niet alleen het besluit der Staten van Zeeland van 1763, maar ook latere, van het algemeen Landsbestuur, besluiten welke de Staten van Zeeland ook inroepen, aangehaald.

Ik zal ongetwijfeld trachten de zaak tot een goed einde te brengen, want ik deel allezins in het verlangen van den geachten spreker dat deze gewichtige aangelegenheid goed geregeld worde in het belang van de verdediging en overeenkomstig hetgeen en de Staten-Generaal en de Staten van Zeeland en de poldereigenaren met regt mogen verlangen.

[Zie bladz. 137.] V.

Mijnheer de President, de heer Hartsen noemt het eene *fa-cheuse positie*, waarin men de zaak zou hebben gebragt, en hij brengt dit in verband met den termijn binnen welchen de concessie zou hebben kunnen vervallen.

Ik noem nu hetgeen de geachte spreker zelf herinnerd heeft: de drie millioen door Amsterdam gewaarborgd, vervallen met Maart, en velerlei omstandigheden, vooral wanneer maar een deel juist is van hetgeen de beide sprekers uit Amsterdam vermoeden, kunnen den dood ten gevolge hebben, ook vóór dat die termijn geheel verstreken zij.

Mijns inziens kwam het niet te pas een Rijkscommissaris te benoemen, vóór dat de vennootschap, na storting van 10 per cent van het gemeenschappelijk kapitaal, een aanvang genomen had.

Ten slotte zal ik zeggen hetgeen, dunkt mij, den geachten spreker volkomen moet verheffen boven alle vrees voor eene *fa-cheuse positie*. Daar zal niet gemagtigd worden tot storting, niet alleen dan niet, wanneer mogt gebeurd zijn hetgeen de geachte spreker heeft vorgelezen; maar ook dan niet anders dan op voorwaarde, dat over het gestorte niet zal kunnen worden beschikt dan met goedvinden van het Gouvernement. Onder zooveel andere angstvalligheden, die zich bij deze gelegenheid hebben vertoond, was ook het vermoeden: »men zal de stortingen van die goede Amsterdammers gebruiken, om dezen of genen schadeloos te stellen, of welligt te verrijken." Dat zal niet kunnen gebeuren. Er zal over geen cent van het gestorte kunnen worden beschikt dan met goedvinden van het Gouvernement.

[Zie bladz. 137.] VI.

Dat ook ik regeling noodig acht, blijkt duidelijk uit mijne handelingen, zoo als zij in de stukken, door de Staten van Zeeland openbaar gemaakt, vermeld zijn. Ik heb de Gedeputeerde Staten een paar jaar geleden uitgenoodigd, om een nieuw reglement te maken, maar zij wenschten aanwijzing of aanleiding van mijne zijde. Ik was en ben van meening, dat het initiatief van een provinciaal reglement door de Staten moet worden genomen. Welnu, zeide men toen, geef ons dan eenige denkbeelden. Dit deed ik in een uitvoerigen brief. Schoon van oordeel dat de Staten de zaak beter moesten kennen dan ik, gaf ik deze en gene punten ter overweging op. Ik deed dit evenzeer bij de volgende beraadslaging over de zaak. Mijn hartelijk verlangen bleek dus wel, daar ik zelfs meer deed dan van de Regering te verwachten was.

» Het Fransche reglement is nooit nageleefd." Dat reglement is in al zijne bepalingen nageleefd, wat betreft de dijksgeschoten, de opbrengst der achterliggende polders en de opcenten op 's Rijks directe belastingen. Alleen werd het fonds, uit die verschillende bijdragen samen te stellen, niet onder eene behoorlijke contróle van rekenplichtigheid gebragt. Dat is de schuld van vroegere besturen, doch ik heb op de eerste vraag vrijheid gegeven om aan de Staten alles mede te deelen en een geregeld toezigt te houden. Het is een provinciaal belang; de Minister van Binnenlandsche Zaken was daarin nooit rechtstreeks betrokken; de Commissaris des Konings beschikte over het fonds, volgens de traditie, om de werken te bekostigen die noodig werden geacht.

De geachte spreker heeft ten slotte de provincie Zeeland voorgesteld als mijne geëngageerde; de geëngageerde van een oud man; en die uit dien hoofde welligt mag zeggen, dat zij niet juist onder de meest inschikkelijkste, en eer tot de preutsche schoonen behoort.

[Zie bladz. 142.] VII.

De Vergadering is in allen deele heusch jegens mij. Hoe zwaar de taak ook zij, ik zal, zoo de Kamer het verlangt, heden avond verschijnen. Maar ik zeg, het is niet zonder moeite, want ik heb aanstonds welligt tot 6 ure nog eene conferentie aan mijn Departement, die heden ochtend had moeten plaats hebben. Had ik vrije keuze, ik kwam liefst van avond niet, ten einde meer vrij en helder de discussie te kunnen voortzetten.

Ik zou wenschen nu reeds te kunnen antwoorden, maar het zou welligt niet baten, indien mijne rede nieuwe bedenkingen mogt uitlokken. Anders sprak ik liever nu aanstonds.